

๑๑๕. คิดอะไรก็ตามสุดท้ายก็เป็นเรื่องพุทธะ

At Last Whatever We Think Buddhism Has Come Along

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2015

ความสำคัญของบทความ

ในการเกิดมาเป็นมนุษย์ได้นั้น ถือเป็นเรื่อง โชคดีขั้นแรก และในขั้นสุดท้าย ต้องโชคดีเพราะได้ถือโอกาสนี้ ลงมือปฏิบัติธรรมตามพระสัทธรรมคำสอนของพระตถาคต ผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้จะได้เกิดในภูมิ แห่งพระพุทธศาสนาได้นั้น ย่อมมีเหตุปัจจัยแห่งสมุฏฐานจากปานก่อนมาด้วยเสมอ คือ เกิดมาเพื่อจะต่อ ยอด ในการปฏิบัติธรรมจากชาติก่อน เพื่อให้ได้พระอรหันต์ในชาติต่อไป โดยสำคัญจุดมุ่งหมายไว้ในชาตินี้ ถ้า ชาติที่ผ่านมาได้บรรลุถึงขั้นอนาคามี ชาตินี้ก็เป็นชาติสุดท้ายที่จะได้บรรลุถึงขั้นพระอรหันต์ [ชีวิตสมณะสี บุคคล] กระบวนการคิดแห่งโลกทัศน์ของผู้เป็นอริยบุคคลมาแล้ว แม้อันชาตินี้ก็ตาม ย่อมเป็นบุคคลผู้ได้ ปัญญาที่เห็นธรรมทั้งปวง รู้เห็นโลกอย่างประจักษ์ ที่เป็นกระบวนการคิดแบบพุทธะ มีจิตที่สว่างไสว ประกอบด้วยสติและปัญญา แม้วินหรือคินก็ตาม ที่เรียกว่า “อาโลกสัญญา” นั่นคือ จะคิดอะไรก็ตามย่อมมี ธรรมแห่งพระสัทธรรมคำสอนรองรับความจริงตามกำหนดแห่งธรรมคา คือ “กฎธรรมชาติ” [Natural Law] ความ เข้าใจที่ถูกต้องตามเป็นจริงนี้ เป็นศักยภาพทางสมองและแนวทางวิธีคิด ที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” คือ คิด อย่างถูกวิธี การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยกกาย มีอุบายวิธีที่ฉลาด มองสิ่ง ทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออก ให้เห็นตาม สภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ซึ่งประกอบด้วย (๑) “อนุโลมปฏิจจนูปบาท” คือ คิดสาวเรื่อง ไปตามลำดับจากเหตุไปผล จากอวิชาไปหาทุกข์ “อวิชาเป็นต้นเหตุแห่งการเกิดทุกข์” นั่นคือ การกำหนด รู้ขั้นสมุทัยสังข และ (๒) “ปฏิโลมปฏิจจนูปบาท” คือ คิดเพื่อจะดับสาเหตุแห่งทุกข์ โดยการคิดย้อนทางกัน นั่นคือ “ทุกข์จะดับได้ต้องดับที่เหตุคืออวิชา” เป็นการกำหนดรู้ขั้นนิโรธสังข ซึ่งกระบวนการคิดในเชิง ปรัชญาเรียกว่า “จิตตนิยม-Idealism” และ “ลัจจนนิยม-Realism” และในเชิงวิทยาศาสตร์ เรียกว่า “วิธีทาง วิทยาศาสตร์ในเชิงพรรณนาตามเป็นจริง-The Descriptivism of the Scientific Methods” อันมีเค้า “ทฤษฎี ต้นแบบ” [Prototype Theory] เกิดมาจาก “อริยสังข ๔-ปฏิจจนูปบาท ๑๒-ไตรลักษณ์” นั่นเอง ฉะนั้น ใน กระบวนการคิดอะไรก็ตามในพระพุทธศาสนานั้น ผู้ปฏิบัติธรรมต้องคิดให้ได้อย่างขาดลอย ไม่ใช่คิดๆ คาๆ หลงทิศทาง ไม่ใช่ไม่มีเหตุผล ไม่ใช่ไม่ประกอบด้วยปัญญาที่ต่อ ยอดขึ้นมา แต่เป็น “การคิดแบบมีเจตจำนง เสรีอย่างแท้จริง” [Absolute Free-Will Thinking] ไม่ได้คิดอย่างทาสรับใช้ผู้ซื้อสัตย์ สมิใช้สมองมาคิด ไม่มี ม่านหมอกแห่งสังกิเลสมาปิดบัง ให้ปัญญาลิ้นคิดลงไปได้ แต่ต้องทำจิตให้ปราศจากนิรันดร์ทั้งหลาย จนจิต ว่างก้าวสู่ความรุ่งเรืองใน “โลกุตตรธรรม ๘” ที่สัมปยุตต์ด้วย “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” ฉะนั้น การคิดได้เองจึง เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง ไม่ใช่เอาแต่ความคิดคนอื่นมาพูดมาอ้าง กลายเป็นความคิดที่กลาก ทางธรรมเรียกว่า “ธัมม วิจยะ” ทางปรัชญาเรียกว่า “ญาณวิทยา” และทางโลกเรียกว่า “ระเบียบวิธีวิจัย” เอารวมกันแล้วจะดีขึ้นเอง.

บทความที่ ๑๑๕ ประจำปี ๒๕๕๘ – คิดอะไรก็ตามสุดท้ายก็เป็นเรื่องพุทธะ

มนุษย์ทั้งหลายนั้น มีจิตวิญญาณที่เป็นเจตนา ซึ่งทำหน้าที่กำหนดชะตากรรมของตนเองทั้งหมด แต่เพราะความไม่รู้จริงใน “กฎธรรมชาติ” ความเป็นไปแห่งสรรพสิ่ง ที่พวกตนไม่สามารถเข้าใจกลไกแห่งความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ หรือกำหนดกรรมแห่งปรากฏการณ์เหล่านั้น จึงพากันนั่งเทียนเชื่อว่า สิ่งนั้นทั้งหลาย เป็นอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติขึ้นไปอีก นั่นคือ ความพยายามคิดด้วยการใช้เหตุผล ที่มีการตั้งข้อสมมติฐานทั้งที่ถูกต้องและที่ผิด โดยมีวาระซ่อนเร้นเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในเหล่าบรรดานักบวชนอกพระพุทธศาสนา เช่น พ่อมด หมอผี หมอลู หมอยา หมอเวทย์มนต์ หมออาคม หมอปลุกเสก [ที่เรียกว่า “หมอ” นั้น ไม่ได้จบทางด้านแพทยศาสตร์] หรือ เจ้าพิธีตามลัทธิความเชื่อแบบชาวบ้าน เรื่องนี้ เป็นความงมงายระดับโลกหรือตามสายเผ่าพันธุ์ เพราะเกิดขึ้นก่อนยุคศตวรรษที่ ๑๘ [สมัยยุโรปยุคกลาง] ที่สังคมยุโรปส่วนใหญ่ ได้ก้าวสู่ยุคล่าอาณานิคมและเป็นสมัยที่เรียกว่า “การปฏิวัติอุตสาหกรรม” [Industrial Revolution] ซึ่งเริ่มต้นใน ค.ศ. ๑๗๖๐ จากประเทศอังกฤษ และ “การฟื้นฟูศิลปวิทยา” [The Renaissance] ในด้านศิลปะ วรรณกรรม สถาปัตยกรรม และ การศึกษาค้นคว้า ในยุโรปช่วงศตวรรษที่ ๑๕–๑๖ โดยเริ่มต้นในประเทศอิตาลีก่อน แล้วค่อยขยายครอบคลุมประเทศในยุโรปตะวันตก อันเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจาก “โลกยุคกลาง” [The Medieval World] ไปสู่ “โลกยุคสมัยใหม่” [The Modern World] พวกคนอังกฤษรู้จักใช้คำว่า “โลก-World” ได้ดี เพราะไม่เชื่อมงายในเรื่อง “โลกแบน” [ลัทธิศาสนาครอบงำ] แต่เชื่อในเรื่อง “โลกกลม” [สัมมาทิฐิ] จึงกลายเป็นเจ้าโลกแห่งอาณานิคมที่ล่ามาเป็นเมืองขึ้น ที่เรียกว่า “จักรวรรดินิยมอังกฤษ” [Imperialism –The British Empire] โดยคณะรัฐบาล ที่เรียกว่า “The British Commonwealth” [Cromwell and Parliament: 1649–1660] ส่วนประเทศอาณานิคมที่ประกาศตนเป็นอิสระโดยยังให้ประเทศอังกฤษเป็นผู้นำอยู่ ซึ่งเรียกว่า “ประเทศในเครือจักรภพอังกฤษ-Protectorates” [The British Commonwealth of Nations] เช่น แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ เป็นต้น เพราะฉะนั้น อังกฤษจึงสำคัญตนว่าเป็น “เจ้าโลก” [Lord Protector of the Commonwealth: the title of Oliver Cromwell and his son Richard as heads of state in England 1653–1659] ฉะนั้น คำว่า “โลก” จึงหมายถึง “ประเทศพระอาทิตย์ไม่ตกดิน” เพราะมีอาณานิคมเมืองขึ้นทั่วโลก ประการสำคัญนั้น ยุโรปยุคกลางช่วงปลายจนถึงยุโรปยุคสมัยใหม่นั้น มีความคิดแยกอำนาจออกจากกันอย่างเด็ดขาดระหว่างฝ่าย “ศาสนจักร” กับฝ่าย “อาณาจักร” [นักบวชที่อยู่ส่วนนักบวช กษัตริย์ก็อยู่ส่วนกษัตริย์] ฝ่ายศาสนจักรไม่มีสิทธิในรับรองสถานะของกษัตริย์อีกต่อไป เพราะปัจจัยสำคัญที่สุด คือ ฝ่ายอาณาจักรไม่สะดวกในการดำเนินนโยบายการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางสังคม จากสังคมเกษตรดั้งเดิม ไปสู่สังคมอุตสาหกรรม เมื่อพิจารณาตามแนวปรัชญา คือ การย่างก้าวสู่สังคม “นายทุนนิยมเสรี” [Free Capitalism] ที่เป็น “วัตถุนิยม” [Materialism] และ “บริโภคนิยม” [Consumerism] ให้ผู้ปฏิบัติธรรมเปรียบเทียบกับโลกยุคใหม่นี้ ที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์” [Globalization] กับ “เขตการค้าเสรี” [Free Trade Zones] แตกต่างจาก “จักรวรรดินิยมอังกฤษ” [Imperialism –The British Empire] อย่างไร เพียงแต่ปัจจุบันเปลี่ยนมือไปอยู่ในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมหรือประเทศที่พัฒนาแล้ว

แต่อย่างไรก็ตาม ในยุคสมัยใหม่นี้ [ยุคข้อมูลสารสนเทศ-ยุคดิจิทัล] ประเทศที่แข็งแกร่งกว่า ไม่ได้ใช้เรือรบ ไปปิดปากอ่าว แล้วยิงปืนใหญ่ถล่มเมืองเล่นๆ ให้คนตกใจ แล้วยอมเป็นเมืองขึ้น หรือการใช้กองทัพทหารเข้า บุกรุกอธิปไตยของกลุ่มที่อ่อนแอกว่า แล้วตามมาด้วยการมอมเมาโฆษณาสินค้า เพื่อขยายตลาด ตามปรัชญา ตะวันตกฝ่ายนายอาณานิคม [Protector] ที่ว่า “**ชู-บุก-ยิง-ฆ่า-ยึด-ขายของ**” [ไม่ใช่ตลาดนัด แต่เป็นอาวุธ และสินค้าอุปโภค ทำเป็นดี มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและการศึกษา] ส่วนฝ่ายเมืองขึ้น [Colonies] ก็ไม่น้อยหน้าเหมือนกัน มี “**ปรัชญาชีซ่า**” [The Philosophy of Slavism] ประจำตัวที่ว่า “**กลัว-ขวัญหาย-ตก-แตก-ชี้แตก-หัวหาย-หน้าใหญ่**” [ดูถูกก้าพืดเผ่าพันธุ์ตนเองว่าป่าเถื่อน “**ของเขาคือจริงๆ พวกเรายอมรับได้ จะได้ยกระดับ**” ถึงขนาดตัวดำๆ ยังอยากเป็นตัวขาวเหมือนฝรั่ง และตั้งชื่อเป็นฝรั่ง เช่น อีหิ้น-Nancy แรม จันท์-Penny เจินเจิน-Elizabeth เกียอู๋ย-Emmanuel เอาแต่จะคิดเอาเองว่า ให้มันเหนื่อคนข้างบ้าน และให้ฝรั่ง ยอมรับได้ อย่าลืมน้องแม่สอนไว้ “**แมวกับลิง ย่อมไม่ใช่สายพันธุ์เดียวกัน**” วัฒนธรรมฝรั่งเขาแรงจริงๆ กรณี นี้ ป้าแหงบ้านข้างวัด ก็คงงานเข้าอีกเช่นกัน เป็นงตามระเบียบ เกินกว่าผีบ้านผีเรือนจะยอมรับและเข้าใจ ได้ และพระภูมิถือเป็นโมฆะไม่พอง-ท่านจบนิติศาสตร์ ท่านงเรียกชื่อฝรั่ง แต่พอเห็นหน้าแบนๆ หัวเบี้ยวๆ ไม่ทูน เพราะตอนเกิดนอนกระดิ่ง จมูกบานบี้ มันเป็นไปได้ยังไง ความจริงมันเป็นไปแล้ว ไม่ต้องสงสัย] ข้อคิดประจำวันนี้ ผู้สันตดรณิท่านหนึ่งปรารถว่า “**ประเทศเมืองขึ้นทั้งหลายที่เป็นชาวพื้นเมือง แม้จะพูด ภาษาอังกฤษได้ ก็เป็นได้แค่นกแก้วนกขุนทอง เพราะไม่มีปัญหาที่เห็นอะไรตามเป็นจริง เพราะวัฒนธรรม และปรัชญาชีวิต มันคนละเรื่อง ถึงจะพูดได้ ทำตัวลืมหัดตนเอง มันก็ไม่เป็นฝรั่งได้เลย**” [น่าจะเป็นบั๊กสิตดา] เรื่องที่บรรยายมาข้างต้นนี้ ไม่ใช่เรื่องตลกขำขันอะไร แต่มันเป็นเรื่องประวัติศาสตร์มวลมนุษยชาติ ที่เกิดขึ้น มาแล้วบนโลกใบนี้ และส่งผลกระทบต่อทุกคนในสังคม เป็นเรื่องมิตติความสัมพันธระดับมหัพภาค [Macro or Large-Scale Dimensions] จนถึงการทำความเข้าใจในทฤษฎีทางสังคมวิทยา คือ “**ทฤษฎีความไร้ระเบียบ**” [Chaos Theory] ในทางธรรม เรียกว่า “**อนิจจตา**” [Impermanence or Transience: ทฤษฎีความแปรปรวน แห่งสังขตธรรม-Conditioned Phenomena] นั่นคือ ถ้าเข้าใจถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนานั้น “**หลักไตรลักษณ์**” [The Three Characteristics of Existence] ก็จะเข้าใจธรรมชาติแห่งสรรพสิ่งได้ดีขึ้น ถึง “**สามัญลักษณะ ๓**” [The Common Characteristics = **ลักษณะความเป็นสากล-Universality หรือ กฎธรรมชาติ-Natural Law**] ได้แก่ (๑) อนิจจตา-Impermanence (๒) ทุกขตา-Suffering (๓) อนัตตตา-Not-Self ในการ ปฏิบัติธรรม เรียกว่า “**อนุปัสสนา ๓**” ได้แก่ (๑) อนิจจานุปัสสนา (๒) ทุกขานุปัสสนา และ (๓) อนัตตานุปัสสนา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) “**อนิจจานุปัสสนา**” [The Contemplation of Impermanence] หมายถึง **การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง** เพราะดับ **นิจจสังขยา** เมื่อทำให้มากและสมบูรณ์บริบูรณ์ดียิ่ง ย่อมทำให้เกิด “**ชวนปัญหา**” คือ **ปัญหาเร็ว** ตามหลักการปฏิบัติ คือ การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง พิจารณาเห็นความผันจากความถึอมั่นโดยความเป็นสภาพเที่ยง พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในขั้น ๕ หรือธรรมทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งความไม่เที่ยงนั้น “**อนิจจตา-อนิจจลักษณะ**” ความที่เบญจขันธ์เหล่านั้นเกิดเสื่อมและเป็นอย่างอื่น หรือเป็นแล้วไม่เป็น หรือแสดงในนัยที่ว่า การไม่ตั้งอยู่โดยอาการนั้นของสัตว์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วแตกไปโดยการทำลายแห่งขณะ ในขณะเดียวกัน การเจริญวิปัสสนาจนบรรลุถึง “**อนิจจานุปัสสนายถาภูตญาณ**” ย่อมทำให้พ้นจากความหลงโดยความเป็นสภาพเที่ยง จากความไม่รู้ เพราะเหตุนี้ จึงเป็น “**ญาณวิโมกข์**”

(๒) “**ทุกขานุปัสสนา**” [The Contemplation of Suffering] หมายถึง **การพิจารณาเห็นความทุกข์** เพราะดับ **สุขสังขยา** เมื่อทำให้มากและสมบูรณ์บริบูรณ์ดียิ่ง ย่อมทำให้เกิด “**นิพเพธิกปัญหา**” คือ **ปัญญาท่าลายกิเลส** ตามหลักการปฏิบัติ คือ การพิจารณาเห็นสังขารเป็นทุกข์ เห็นสภาพแห่งทุกข์ “**ทุกขตา-ทุกขลักษณะ**” ซึ่งมีกำลังแห่งวิปัสสนาพละ เพราะอาศัยสมาธิบริกรรม ย่อมชำระแรก ย่อมทำลาย “**ปณิธิแห่งขั้น ๕**” ความละสุขสังขยา ย่อมสำเร็จได้ด้วยทุกขานุปัสสนา ในขณะเดียวกัน การเจริญวิปัสสนาจนบรรลุถึง “**ทุกขานุปัสสนายถาภูตญาณ**” ย่อมทำให้พ้นจากความหลงโดยความเป็นสุข จากความไม่รู้ เพราะเหตุนี้ จึงเป็น “**ญาณวิโมกข์**”

(๓) “**อนัตตานุปัสสนา**” [The Contemplation of Not-Self] หมายถึง **การพิจารณาเห็นความไม่ใช่ตัวตน** เพราะดับ **อัตตสังขยา** เมื่อทำให้มากและสมบูรณ์บริบูรณ์ดียิ่ง ย่อมทำให้เกิด “**มหาปัญหา**” คือ **ปัญญามาก-ปัญญายิ่ง** ตามหลักการปฏิบัติ คือ การพิจารณาเห็นความไม่มีตัวตน โดยพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตตาอย่างนี้ว่า ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา เพราะอาศัยปัจจัย เพราะไม่อยู่ในอำนาจ และเพราะไม่เชื่อฟัง พิจารณาเห็นความผันจากความถึอมั่นโดยความเป็นตัวตน ที่เรียกว่า “**อัตตาทนิเวส**” ซึ่งเป็นการมนสิการสภาวะธรรมอันประกอบด้วยจิตมากด้วย ญาณของผู้เห็นอนัตตลักษณะอันลึกซึ้ง ซึ่งคนภายนอกไม่เห็น จิตมากด้วยความยินดีของผู้ยินดี ว่า เห็นอนัตตลักษณะที่โลกพร้อมทั้งเทวโลกยังไม่เห็น ที่เรียกว่า “**เวทพหุล**” นั่นคือ การพิจารณาใน “**สุญญตธาตุ**” [สุญญตานุปัสสนา] คือ ที่เกิดขึ้นใน “**นิพพานธาตุ**” กล่าวคือ “**สุญญตธาตุ**” โดยความปรากฏโดยอาการที่เป็นของสุญญ เพราะจิตน้อมไปในนิพพาน ในขณะเดียวกัน การเจริญวิปัสสนาจนบรรลุถึง “**อนัตตานุปัสสนายถาภูตญาณ**” ย่อมทำให้พ้นจากความหลง โดยความเป็นตัวตนจากความไม่รู้ เพราะเหตุนี้ จึงเป็น “**ญาณวิโมกข์**”

ตามขั้นตอนดังกล่าวนี้ กระบวนการคิดก็ให้เริ่มต้นในการพัฒนาสติ คือ “สติปัญญา ๔” [สัมปยุตต์ด้วยธรรมที่เหลือใน **โพธิปักขิยธรรม ๓๗**] ได้แก่ สติปัญญา ๔ (สติสัมปชัญญะ)–สัมมัปธาน ๔–อิทธิบาท ๔–อินทรี ๕–พละ ๕–โพชฌงค์ ๗–มรรคมืองค์ ๘] ให้แข่งแกร่งดำรงมั่นด้วยสมาธิ เช่น อานาปานสติสมาธิ เป็นต้น แล้วพัฒนาก้าวสูงขึ้นสูงขึ้นไปอีก คือ “รูปฌาน ๔” พร้อมด้วย “อรุฌาน ๔” เพิ่มระดับเข้าสู่ภูมิแห่งวิปัสสนา คือ การเพ่งถึงลักษณะนามรูปด้วยไตรลักษณ์ [เจริญไปครึ่งทาง คือ **อนุปัสสนา ๗**] ถ้าให้เต็มกำลังคือ “มหาวิปัสสนา ๑๘” [ไตรลักษณ์อย่างเต็มระบบ] ก่อนจะก้าวถึงภูมิแห่งอริยสังขาร [อริยสังขาร ๔] ซึ่งประกอบด้วย “โลกุตตรธรรม ๘” ได้แก่ (๑) **อริยมรรค ๔** (๒) **อริยผล ๔** (๓) คั่นระหว่างด้วย “**ปัจเจกขณะ ๑๕ ประการ–ปัจเจกขณะญาณ**” [โลกียญาณ ส่วนสัมปยุตตธรรมที่เหลืออยู่ทั้งหมด คือ **โลกุตตรญาณ**] (๔) **อัสวักขะมีอาการ ๖๔–อัสวักขญาณ** (ข้อ ๑ ในวิชา ๓) และ (๕) **นิพพาน ๑** [นิพพาน ๒: ถ้าบรรลุตัมโพธิญาณแล้วและยังมีชีวิตอยู่ คือ (๑) **สอุปาทินเสสนิพพาน–สอุปาทินเสสบุคคล–พระเสขะ** ถ้าบรรลุตัมโพธิญาณและเสียชีวิตพร้อม “**ชีวิตสมลีสี**” คือ (๒) **อนุปาทินเสสนิพพาน–อนุปาทินเสสบุคคล–พระอเสขะ**] ให้พิจารณาในรายละเอียดเกี่ยวกับ “โลกุตตรธรรม ๘” ในภาพรวม ดังนี้

“โลกุตตรธรรม ๘” หมายถึง **ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก–สภาวะพ้นโลก** ได้แก่

- (๑) “**มัคคญาณ–มรรค ๔–อริยมรรค ๔**” หมายถึง ญาณในอริยมรรค ปัญญาสูงสุดที่กำจัดกิเลส เป็นเหตุให้บรรลุความเป็น “**อริยบุคคล**” ชั้นหนึ่งๆ ได้แก่ **โสดาปัตติมัคคญาณ–สกทาคามีมัคคญาณ–อนาคามีมัคคญาณ–อรหัตติมัคคญาณ**
- (๒) “**ผลญาณ–ผล ๔–อริยผล ๔–สัมมัญญผล ๔**” [สัมมาญาณ] หมายถึง ญาณในอริยผล ญาณที่เกิดขึ้นในลำดับ ต่อจาก “มัคคญาณ” และเป็น “**ผลแห่งมัคคญาณ**” นั้น ซึ่งผู้บรรลุแล้วได้ ชื่อว่าเป็นพระอริยบุคคลชั้นนั้นๆ มี **โสดาบัน–โสดาปัตติผลญาณ ๑ สกทาคามี–สกทาคามีผลญาณ ๑ อนาคามี–อนาคามีผลญาณ ๑ อรหันต์–อรหัตตผลญาณ ๑**
- (๓) “**นิพพาน–นิพพาน ๒**” หมายถึง สภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอสรภาพสมบูรณ์ ได้แก่
  - (๑) **สอุปาทินเสสนิพพาน–นิพพานยังมีอุปาทินเหลือ** หรือ **กิลเลสปรินิพพาน–ดับกิเลส ยังมีเบญจขันธ์เหลือ** ซึ่งเป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังเสวยอารมณ์ที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจทางอินทรี ๕ รับรู้สุขทุกข์อยู่ เรียกว่า “**สอุปาทินเสสบุคคล–พระเสขะ**”
  - (๒) **อนุปาทินเสสนิพพาน–นิพพานไม่มีอุปาทินเหลือ** หรือ **ขันธปรินิพพาน–ดับกิเลส ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ** ซึ่งเป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ระงับการเสวยอารมณ์ทั้งปวงแล้ว เรียกว่า “**อนุปาทินเสสบุคคล–พระอเสขะ**”

ในขั้นตอนกระบวนการคิด [โยนิโสมนสิการในสัญญา] ดังกล่าวนี้ ผู้เป็นพุทธศาสนิกชนต้องเข้าใจอย่างถูกต้องถึงขั้นตอนทุกขั้นตอนในการปฏิบัติธรรม มิฉะนั้น ก็ไม่เกิดอะไรขึ้นในความเป็นชาวพุทธ ก็ให้เหลือเฉพาะว่า **“ใครจะลงมือปฏิบัติได้สำเร็จบรรลุอุচ্ฌิมธรรมนี้ได้ ในพระธรรมวินัยนี้”** อีกประการหนึ่ง คือ ข้อพึงสังวรระวัง ข้อความที่บรรยายมาในย่อหน้าข้างต้นนี้ ง่ายนิดเดียว แต่บางคนในเวลาทั้งชีวิตเมื่อออกบวชถือเพศเป็นสมณะก็ตาม ก็ไม่มีแววสำเร็จได้ แค่เพียง **“สติปัฏฐาน ๔”** ให้พิจารณารายละเอียดเพิ่มเติม ดังนี้

“สติปัฏฐาน ๔” หมายถึง ที่ตั้งของสติ-การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นอย่างมัน ซึ่งทำให้ถึง **“อนัตตานุปัสสนายถาภูตญาณ”** [ขยา ปชาน] นั่นคือ ปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ ในความหมายรวมๆ ฉะนั้น การเจริญธรรม **“มหาสติปัฏฐาน ๔”** นี้ เป็นด่านแรกแห่งการปฏิบัติธรรม ที่เรียกว่า **“อริยมรรค”** ได้แก่

- (๑) **“กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน”** คือ **การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา** โดยจำแนกวิธีปฏิบัติไว้หลายอย่าง นั่นคือ (๑) **“อานาปานสติ”** กำหนดคัลักษณะลมหายใจเข้าออก **“อัสสาสะ-ปัสสาสะ”** ควรใช้เจริญภาวนาในขั้นแรก (๒) **“อิริยาบถ”** กำหนดรู้ทันอิริยาบถ (๓) **“สัมปชัญญะ”** สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง (๔) **“ปฏิภูมณสิการ”** พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ (๕) **“ธาตุมนสิการ”** พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ และ (๖) **“นวสีวลิกา”** พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ อันแปลกกันไปใน ๘ ระยะเวลา ให้เห็นคติธรรมดาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น
- (๒) **“เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน”** คือ **การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา** นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดเวทนาอันเป็น สุขก็ดี-ทุกข์ก็ดี-เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส [มีเครื่องหล่อ-วัตถุ] และเป็นนิรามิส [เป็นอิสระ] ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ
- (๓) **“จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน”** คือ **การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา** นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตของตนที่ มีราคะ-ไม่มีราคะ-มีโทสะ-ไม่มีโทสะ-มีโมหะ-ไม่มีโมหะ-เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว-ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ เป็นต้น ใดๆ ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ
- (๔) **“ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน”** คือ **การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา** นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิวรณ์ ๕-ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-โพชฌงค์ ๗-อริยสัจจ์ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

สำหรับ “อภิปุคคล” ทั้งหลายนั้น คนผู้ที่ไม่อาจบรรลุโลกุตตรธรรมได้ [ปทปรมะ: ผู้มีบทบาทเป็นอย่างยิ่ง–ผู้
 อับปัญญา ไม่ใช่ เนยยะ: ผู้ที่พอจะแนะนำได้–ผู้ที่พอจะค่อยชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ ด้วยวิธีการฝึกสอน
 อบรมต่อไป ๑ **วิปจิตัญญู:** ผู้รู้ต่อเมื่อขยายความ–ผู้รู้เข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านอธิบายความพิสดารออกไป ๑
อุคฆฏิตัญญู: ผู้ที่พอยกหัวข้อก็รู้–ผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง ๑ ซึ่งเรียกโดยรวมว่า
 “เวไนยสัตว์–เวเนยยสัตว์” คือ สัตว์ผู้ควรแก่การแนะนำสั่งสอน–สัตว์ที่ฟังแนะนำได้–สัตว์ที่พอคิดได้สอน
 ได้ ส่วนคำว่า “สัตว์–Beings” นั้น คือ ผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับวัฏฏสังสาร “ผู้มี โทสะ–ปริทเว–ทุกข์–โทมนัส–อุ
 ปายาส เป็นธรรมดา” นั่นคือ มี ความโทสะ–ความคร่ำครวญ–ทุกข์กาย–ทุกข์ใจ–และ–ความคับแค้นใจ
 (โทสะ–อรติ) โดยมีต้นเหตุมาจาก “อวิชชา” คือ ความไม่รู้จริงใน อริยสัจจ์ ๔–ญาณในกาลทั้ง ๓–อิทัปปัจจย
 ตตามลำดับ ดังนั้น ในกระบวนการคิด (โยนิโสมนสิการ) นี้ คือ คิดทั้งแบบ “อนุโลมปฏิจจนูปบาท” เป็น
 ฝ่ายสมุทัยวาร = ทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ กับ “ปฏิโลมปฏิจจนูปบาท” เป็นฝ่ายนิโรธวาร = ทุกขนิโรธอริยสัจจ์]
 เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ไม่สามารถเข้าอริยมรรคได้ในยุคสมัยใหม่นี้ ถือว่าบาปหนักมาก เพราะสังคมมนุษย์มี
 ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม แต่อย่าไปเอา
 แนวคิดลัทธิทางการเมืองเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาใช้ “ถ้าตายในสนามรบ อีก ๗ วัน ก็มาเกิดใหม่”
 แล้วมีจิตวิปลาสไปมากันได้อย่างมันมือในสนามรบ แม้สะพานพุทธในกรุงเทพฯ สมัยนั้น ก็หนีไม่พ้น ยัง
 เจอไข่นกกระทาจอกเทศ โยนลงมาใส่ “พวกตาย ๗ วัน มาเกิดใหม่” หนีกันชนิดหัวหดตดหายกัน [ไม่มีเวลานั่ง
 ผายลมแบบสบายใจ] จำละหวั่น ชุลมุนวุ่นวาย ลงหลุมพราง เหมือนชาวบ้านแถวชายแดนเขาพระวิหาร พา
 กันวิ่งหนีลูกกระสุนปืนใหญ่ แนวคิดอันเป็น “อุดมการณ์ทางการเมือง” [Political Ideology] จะใช้ได้ดีมีผล
 ในประเทศที่เป็นรัฐทหาร เพราะฟังความคิดจากประชาชนหลายๆ ฝ่าย แก้ปัญหาบ้านเมืองไม่ทันการ ก็เข้า
 หลักระบบ “ทฤษฎีธรรมชาติเลือกสรร” [The Theory of Natural Selection] โดยนัยว่า “สัตว์ที่แข็งแรงกว่า จะ
 สามารถดำรงเผ่าพันธุ์ของตนได้ ต่อไปบนโลกนี้” แนวคิดนี้จึงกลายเป็นนโยบายของรัฐบาลระหว่างประเทศ
 ไป แม้แต่ในโลกสมัยปัจจุบันนี้ ที่ทำสงครามทางเศรษฐกิจกัน แล้วนักปฏิบัติธรรมจะไปอยู่แถวไหนบนโลก
 นี้ เพราะประเทศมหาอำนาจที่มีดาทีพิชย์ [ดวงเทียมทางการทหาร] สามารถมองทะลุโลกทุกองศา มองทะลุ
 แม้แต่ว่าตายแล้วหรือยังไม่ยอมตาย หลังจากยิงจรวดใส่แล้ว ส่วนเทคโนโลยีด้านอากาศยาน ไร้คนขับ ที่
 เรียกว่า “DRONES: A Remote-Controlled Pilotless Aircraft” ก็คือ แนวคิดของบรรดาหมอมผีเขมรแถวบ้าน
 เรานี่เอง คือ “วิชาปล่อยควายธนู” หรือศาสตร์สาขา “วิชาพรายกระซิบ” [จับพวกผีไร้ญาติมารับงานพิเศษ
 คือ Freelance-ฟรี'ลานซุ'] แต่การ โปรรยถูกระเบิดดาวกระจายเป็นสนามระเบิด [Shell Field = An explosive
 artillery projectile or bomb] นั้น จะเทียบเคียงได้กับ “วิชาเสกข้าวสาร” [ค่ายกลวาทย์มนต์ ในสมัยสงคราม
 อยุธา พอพวกศัตรูเดินผ่านเข้ามา ก็จะมีทหารผีรบแทน เกิดภาพลวงตา หรือนักรบคล้ายพวก Zombies]
 หมอผีขมังเวทย์หรือเปล่าไม่แน่ใจ แต่ไม่น่าจะไปเกี่ยวข้องกับพวกปีศาจจิ้งจอกขาวอีก

เพราะฉะนั้น ทั้งหมดที่กล่าวถึงนั้น เป็นเรื่อง “เทคโนโลยีสมัยใหม่” [ความก้าวร้าวทางปัญญา] กับ “เวทย์มนต์คาถาแห่งโลภวิญญูณ” [ฤทธิ์ปาฏิหาริย์] ซึ่งเทคโนโลยีทางพระพุทธศาสนานั้น รู้เห็นเข้าใจในเรื่องทั้ง ๒ อย่าง แต่ปฏิเสธไม่ยอมรับ เพราะเป็นปัญญาความรู้ที่ไม่ได้ช่วยให้หลุดพ้นจากสังสารทุกข์แห่งภวัจกรไม่สรรเสริญการมาเกิดแล้วเกิดอีกไม่สิ้นสุดให้เสียเวลาชีวิตไปเปล่าๆ เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมในยุคศตวรรษที่ ๒๑ นี้ ต้องพยายามแยกแยะ (๑) “**ของจริง**” [พระสัทธรรมแก่นแท้ ไม่ใช่แก่นไม้มะขามดำ ไม้จิวดำ แต่ประการใด คือ ป้าแหงบ้านข้างวัด เห็นและศรัทธาเลื่อมใสด้วยอย่างยิ่ง] (๒) “**ของปลอม**” [สัทธรรมเทียม คือ ป้าแหงบ้านข้างวัด ยอมรับไม่ได้เลย แก่สงสัยว่าจะพากันบ้าไปแล้ว เช่น ชอบปล่อยพระเครื่องปลอม เหล็กไหลปลอม หรือเครื่องราง เป็นต้น หัวหน้ามักสักยันต์ตัวลายๆ เดียรถีย์ใหญ่] และ (๓) “**ของเลียนแบบ**” [ลัทธิใหม่-ญาณดะแตกของเป็นศาสดาใหม่ดีกว่า จะได้ไม่ต้องปวดหัวกับศีลวัตรมากมาย ทำให้ชีวิตของไอ้ลำบาก คือ ป้าแหงบ้านข้างวัด ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แก่สงสัยว่าจะพากันบ้าไปแล้ว เช่น ปล่อยพระเครื่องปลอม เหล็กไหลปลอม เป็นต้น หัวหน้ามักสักยันต์ตัวลายๆ เช่นกัน เดียรถีย์น้อย อลัชชี] **กระวังให้ดีๆ ด้วยมิตติสัมปัญญะ มีปัญญาพิจารณาู้เห็นได้ตามเป็นจริง** ก็ไม่หลงทิศหลงทาง ไม่ใช่เอาปัญญาในวิปัสสนาภูมิไปช่วยเขาสร้างระเบิดอนุภาคกลูออน [Gluon Energy: พลังงานในอนาคตที่นักวิทยาศาสตร์คิดว่า จะเป็นเทคโนโลยีในการเดินทางในอวกาศ] แต่อย่างไรก็ตาม พลังงานอะไรก็สู้พลังงานแห่งศรัทธาเลื่อมใสแบบชาวบ้านไทยของเราไม่ได้ “**พลังงานผ้าป่าสามัคคี**” [พวกร้านขายวัสดุก่อสร้างศรัทธามาก ไม่พลาดงานนี้ ทำธุรกิจกับวัดนั้น วัดไม่เบียดหนี้ ใครได้ใครเสียอย่างไร คิดเอาเองก็แล้วกัน] ดังนั้น ในเรื่องเหล่านี้ ให้ชาวพุทธจริงอย่าหลงทางในการปฏิบัติธรรม ต้องมีสารปัญญาป้องกันตนเองให้ได้ อย่างปราณีพวกคนทำลายพระศาสนาในทางผิดๆ ไปตามกระแสโลก ไม่มีทางออกจริงๆ ก็จัดสรรตามแนวคิดใหม่ เพื่อป้องกันวิกฤติทางศรัทธาในพระศาสนา คือ “**ทำบ้านให้เป็นวัด**” เพื่อต่อต้าน “**พวกทำวัดให้เป็นบ้าน**” ซึ่งมีมากในสังคมปัจจุบัน และแข็งแรงดีด้วย แต่ไม่ใช่เปิดสาขาสำนักงานหรือคนมีองค์กร เช่น เจ้าแม่เน้นเจ้าพ่อนี้ อย่าไปลงข้อสรุปที่ว่า “**ไม่ใช่กิจของพุทธศาสนิกชนหรือพุทธบริษัท**” เพราะในอนาคตอาจจะไม่มีบริษัทให้อยู่จริงๆ ก็ยอมเป็นไปได้อันนั้น เพราะท่านทั้งหลายไม่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล นั่นเอง

ดังนั้น จากเนื้อหาทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ตั้งแต่ “ดาวเทียม” จนกระทั่ง เรื่อยลงมาถึง “**ไสยศาสตร์**” และ “**พระพุทธศาสนา**” นั้น ทั้งหมดเป็นเรื่องความคิด ที่จะถูกบันทึกไว้ใน “**สัญญา-Perception**” ของแต่ละบุคคล ที่เรียกว่า “**ความทรงจำ-Memory**” ซึ่งแล้วแต่ว่าใครจะปรุงแต่งเสริมต่อขึ้นไปอีก ที่เรียกว่า (๑) “**สังขตธรรม**” [สิ่งที่ยังปรุงแต่งเป็นธรรมทั้งหลายใน “**วิญญู ๓: กิเลส-กรรม-วิบาก**” นั่นคือ “**ขันธ ๕**” ทั้งหมด] (๒) “**โลภียธรรม**” [ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก สภาวะเนื่องในโลก นั่นคือ “**ขันธ ๕**” ที่เป็นสาสวะทั้งหมด] หรือ (๓) “**อุปาทินนธรรม**” [ธรรมที่ถูกยึด ธรรมที่กรรมอันสัมปยุตด้วยตัณหาและทิฏฐิ หรือ “**กิเลส-สัญญาเจตนา ๖**” ทั้งหมดเข้ายึดครอง นั่นคือ “**นามขันธ ๔**” ทั้งหมดที่เป็น “**วิบาก**” และ “**รูป**” ทั้งหมดที่เกิดแต่ “**กรรม**” ทั้งหมด] เพราะฉะนั้น คำว่า “**โลก-World**” [โลกียภูมิ] จึงหมายถึง “**ธรรม ๓ อย่าง**” ข้างต้น ได้แก่ “**สังขตธรรม-โลภียธรรม-อุปาทินนธรรม**” ซึ่งเป็นธรรมแห่งความไม่สงบ เป็นธรรมที่พอกพูนเจริญ

ยังด้วยกิเลสทั้งหลาย ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมไม่เชื่อ ก็ให้ลองดูบทวนเรื่องดังกล่าวข้างต้นอีกรอบหรือหลายๆ รอบก็ได้ ไม่เสียหายอะไร เพราะเป็นคำอธิบายพรรณนาถึงความจริงเกี่ยวกับวิถีชีวิตบน โลกใบนี้ดีแท้ ให้พิจารณาตามเป็นจริง คิดว่า ตนเองได้ดีได้เสีย เป็นทุกข์เป็นสุข อะไรบ้างกับชาวโลกมนุษย์และชาวอภายภูมิทั้งหลาย ที่เรียกรวมๆ ว่า “**ทุกติ-ทุกติภูมิ**” หมายถึง ภูมิที่ไปเกิดอันชั่ว หรือ แบบดำเนินชีวิตที่ไม่ดี คดีไม่ดี ทางดำเนินที่ไม่ดีมีความเดือดร้อน ภูมิที่ไปเกิดอันชั่ว หรือที่ไปเกิดของผู้ทำกรรมชั่ว แดนกำเนิดที่ไม่ดีมากไปด้วยความทุกข์ มี ๓ ได้แก่ “**นรก-ดิรัจฉาน-เปรต**” ตามนัยของคำว่า “**คติที่ไม่ดี**” คือ “**ทุกติ ๓**” นี้ ตรงข้ามกับคติที่ดี คือ “**สุคติ ๒**” [มนุษย์ และ เทพ] รวมทั้งหมดเป็น “**คติ ๕**” ที่ไปเกิดหรือแดนกำเนิดไม่ดีขึ้น บางทีเรียกว่า “**อภาย ๔-อภายภูมิ ๔**” [แปลว่า “**แดนซึ่งปราศจากความเจริญ**”] ได้แก่ “**นรก-ดิรัจฉาน-เปรต-อสุรกาย**” ดังนี้

“**อภายภูมิ ๔**” หมายถึง **คุณภาพชีวิตที่ตกอยู่ในทุกติมากกว่าสุคติ** นั่นคือ จะกินจะอยู่ก็เป็นสังสารทุกข์ ตลอดเวลา หรือ ภาวะหรือที่อันปราศจากความเจริญ ไม่มีปัญญาที่เห็นทางพ้นกองทุกข์ได้ ได้แก่

- (๑) “**นिरยะ**” คือ พวกอยู่ในสภาวะไม่มีความสุขความเจริญ หรือภาวะเร่าร้อนกระวนกระวาย
- (๒) “**ดิรัจฉานโยนิ**” คือ พวกมีคัมภีร์โง่เขลา ไม่มีศีลธรรม มีเบียดเบียนกัน สัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก
- (๓) “**ปีศาจวิสัย**” คือ พวกอยู่ในภูมิแห่งผู้หิวกระหายไร้สุขแย่งส่วนบุญกัน ไม่มีเมตตาปราณี
- (๔) “**อสุรกาย**” คือ พวกหวาดหวั่นไร้ความรื่นเริงเพราะมีจิตเศร้าหมองขุ่นมัว พวกจิตเป็นปีศาจ

ฉะนั้น บุคคลผู้ที่ยืนชื่อว่า “**ผู้ไม่รู้จริง-ผู้ไม่รู้แจ้ง**” [อวิชชา] ย่อมกลายเป็นผู้มีวิถีชีวิตต่อเนื่อง [ชีวิตสันตติ] คือ การเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุดในภวจักร เป็นไปตามหลัก “**วิญญู ๓-ไตรวิญญู**” ดังนี้

“**วิญญู ๓**” (ไตรวิญญู) หมายถึง **การวน วงเวียน องค์ประกอบปัจจัยใหญ่ที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของ “ภวจักร” หรือ “สังสารจักร”** ซึ่งประกอบด้วยปัจจัย ๑๒ องค์ แห่งหลักปฏิจสมุปบาท [(๑) “**อดีต**” = อวิชชา-สังขาร (๒) “**ปัจจุบัน**” = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ (๓) “**อนาคต**” =ชาติ-ชรา มรณะ] พร้อม “**สังกิเลส**” ทั้งหมด หมายถึง **ความเศร้าหมอง ความสกปรก สิ่งที่ทำให้ใจให้เศร้าหมอง** [โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส] ดังนี้

- (๑) “**กิเลสวิญญู**” คือ วงจรกิเลส ได้แก่ **อวิชชา-ตัณหา-และ-อุปาทาน**
- (๒) “**กรรมวิญญู**” คือ วงจรกรรม ได้แก่ **สังขาร-และ-ภพ** [กรรมภพ] (อภิสังขาร ๓ หรือ เจตนา ๖)
- (๓) “**วิปากวิญญู**” คือ วงจรวิปาก ได้แก่ **วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา** ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า “**อุปปีตติภพ**” คือ ภพที่อุปบัติขึ้น **ชาติ-ชรา มรณะ-โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส** [ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์กาย-ทุกข์ใจ-และ-ความคับแค้นใจ]

เพราะฉะนั้น ปัญญาที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติธรรมนั้น ประกอบด้วย “ปัญญา ๒” [สัมปชัญญะ: ความรู้ตัว-ความรู้ตัวทั่วพร้อม-ความรู้ชัด-ความรู้ทั่วชัด-ความตระหนักรู้] ที่สัมปยุตต์ด้วย “วิสุทธิ ๗” หมายถึง ความหมดจด-ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ-ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยัง “ไตรสิกขา” ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมาย คือ “นิพพาน” แต่พึงสังวรด้วยว่า ทั้งหลายทั้งปวงนั้น ต้องสัมปยุตต์ด้วย “โพธิปักขยธรรม ๓๗” หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้-ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค ได้แก่ สติปัญฐาน ๔ [สติสัมปชัญญะ]-สัมมัมปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทริย ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมืองค์ ๘ ให้พิจารณา “ปัญญา ๒” นั้นคือ :-

(๑) “ปัญญาในสมาธิ” หมายถึง “ญาณทัสสนะ” [ปัญญาความรู้ความเห็นด้วยญาณอันเกิดจากฌานสมาธิ โดยเฉพาะ “จตุตถฌาน” อันเป็นสมุฏฐานแห่งความรู้แจ้ง “วิชา ๓” ได้แก่ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ-ระลึกชาติได้ ๑ จุตูปปาตญาณ-รู้เห็นจุดและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลายตามอำนาจแห่งกรรม ๑ อาสวกขยญาณ-ความตรัสรู้ ๑ และ ความรู้ชัดยิ่งยวด “อภิญา ๖” ได้แก่ อิทธิวิชา-ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ ๑ ทิพโสต-ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ ๑ เจโตปริยญาณ-ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติ-ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ ๑ ทิพจักขุ-ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ ๑ อาสวกขยญาณ-ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป ๑] จิตที่เป็นสมาธิ จิตที่ปราศจากนิวรณ์ทั้งหลาย จนพัฒนาไปถึงขั้น ที่เรียกว่า “มรรคสมาธิ” หรือสมาธิในสูงสุด ที่เรียกว่า “อานันตริกสมาธิ” [อาสวกขยะ] = เจโตวิมุตติ กล่าวโดยย่อ ได้แก่ ฌานในธรรมอุปการะแก่สมาธิ ๘-รูปฌาน ๔-อรุณฌาน ๔

(๒) “ปัญญาในวิปัสสนา” หมายถึง “ญาณในวิปัสสนา” ทั้งหลาย [วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ: ธรรมที่เป็นภูมิของวิปัสสนา คือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นพื้นฐานที่จะมองดูรู้เข้าใจ ให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามเป็นจริง ได้แก่ ชั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทริย ๒๒-อริยสังข ๔-ปฏิจัสสมุปปบาท-และ-ปฏิจัสสมุปปนธรรม ทั้งหลาย นั่นคือ อทธา ๓-สังขเป ๔-สนธิ ๓-วิภูฏะ ๓-อาการ ๒๑-มูล ๒ และ กฎแห่งกรรม-กฎกรรมของสัตว์ (กัมมัสสกตา)] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ” ซึ่งสัมปยุตต์ด้วย อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘-อริยมรรค ๔ [มรรคสมาธิญาณ] -อริยผล ๔[ผลสมาธิญาณ] -ปัจจบเวกขณญาณ มี ๑๘ ประการ-อาสวกขยญาณ มีอาการ ๖๔-นิพพาน ๒ ซึ่งปัญญาบริสุทธิ์ที่ก้าวไปถึงขั้น ปัญญาในการตัดอาสวะขาด เพราะความบริสุทธิ์แห่งสมาธิอันเป็นเหตุไม่ฟุ้งซ่าน ที่เรียกว่า “อานันตริกสมาธิญาณ” = ปัญญาวิมุตติ

ฉะนั้น ในอันดับต่อไปนี้ ให้ผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย มาใช้เวลาสักหนึ่ง เข้ามาพิจารณาเนื้อหาสาระแห่ง โลกธรรมทั้งหลาย เกี่ยวกับ **“สังขตธรรม-โลกียธรรม-อุปาทินนธรรม”** นั้น ที่สัมพันธ์กับสำนวนที่ว่า: **“ที่นี้ วัณวยหนอ ที่นี้ขัดข้องหนอ”** ซึ่งหมายถึง ความเป็นอยู่ใน โลกมนุษย์ โดยให้พิจารณาใน ๓ เรื่อง ได้แก่ (๑) **“เรื่อง ยสกุลบุตร”** (๒) **“ประวัตินางสุชาดา เสนีย์ธิดา”** และ (๓) **“อรรถกถายสเถราปทาน”** เพื่อให้เกิดความรู้ ความเห็น และความเข้าใจที่ถูกต้อง [สุดมขบัญญัติ] เกี่ยวกับ โลกแห่งวิภูฏสังสาร และประการสำคัญ คือ ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเกิดทักษะในการถอดความในพระไตรปิฎก [Exogenesis] ได้แม่นยำ ดังนี้

(๑) ว่าด้วย เรื่อง ยสกุลบุตร

(พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม ๔ ภาค ๑ - หน้าที่ 62 -67 FILE 06)

[๒๕] ก็โดยสมัยนั้นแล ในพระนครพาราณสี มีกุลบุตร ชื่อ **“ยสะ”** เป็นบุตรเศรษฐี สุขมาลาชาติ ยสกุลบุตร นั้น มีปราสาท ๓ หลัง คือ หลังหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูหนาว หลังหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูร้อน หลังหนึ่งเป็นที่อยู่ใน ฤดูฝน ยสกุลบุตรนั้นรับบำเรอด้วยพวกดนตรี ไม่มีบุรุษเจือปนในปราสาทฤดูฝนตลอด ๔ เดือนไม่ลงมา เบื้องล่างปราสาท คำวันหนึ่ง เมื่อยสกุลบุตรอิมเอบพร้อมพร้อมรับบำเรออยู่ด้วย **“กามคุณ ๕”** [กามสุขัลลิกานุ โยค-การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข (ข้อ ๑ ในที่สุด ๒ อย่าง: ข้อปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตที่เอียงสุด ผิดพลาด ไปจากทางอันถูกต้อง คือ **“มัชฌิมาปฏิปทา”**)] ใต้นอนหลับก่อน ส่วนพวกบริวารชนนอนหลับภายหลัง ประทีปน้ำรังมันตามสว่างอยู่ตลอดคืน คืนนั้นยสกุลบุตรตื่นขึ้นก่อน **“ได้เห็นบริวารชนของตนกำลังนอน หลับ บางนางมีพิณตกอยู่ที่รักแร้ บางนางมีตะโพนวางอยู่ข้างคอ บางนางมีเบิ่งมางตกอยู่ที่อก บางนางสยาย ผม บางนางมีน้ำลายไหล บางนางบ่น และเมื่อต่างๆ ปรากฏแก่ยสกุลบุตร ดูป่าช้าผิติดิ ครั้นแล้วความเห็น เป็นโทษได้ปรากฏแก่ยสกุลบุตร จิตตั้งอยู่ในความเบื่อหน่าย** จึงทำให้ยสกุลบุตรเปล่งอุทานว่า **“ท่านผู้เจริญ ที่นี้วัณวยหนอ ที่นี้ขัดข้องหนอ”** [อาการอยากบวชเกิดขึ้นแล้ว เพราะพอแล้วตอนนี้] แล้วสวมรองเท้าทาง เดินตรงไปยังประตูนิเวศน์ พวกอมนุษย์เปิดประตูให้ด้วยหวังใจว่า (๑) **“ใครๆ อย่าได้ทำอันตรายแก่การออก จากเรือนบวชเป็นบรรพชิตของยสกุลบุตรเลย”** ลำดับนั้น ยสกุลบุตรเดินทางตรงไปทางประตูพระนคร พวก อมนุษย์เปิดประตูให้ด้วยหวังใจว่า (๒) **“ใครๆ อย่าได้ทำอันตรายแก่การออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ของยสกุลบุตร”** ที่นั้น ยสกุลบุตรได้เดินทางไปทางป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

[๒๖] ครั้นปัจจุสมัยแห่งราตรี พระผู้มีพระภาคเจ้าตื่นบรรทมแล้ว เสด็จจงกรมอยู่ ณ ที่แจ้ง ได้ทอดพระเนตร เห็นยสกุลบุตรเดินมาแต่ไกล ครั้นแล้วเสด็จลงจากที่จงกรมประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ ขณะนั้น ยส กุลบุตรเปล่งอุทานในที่ไม่ไกล พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า **“ท่านผู้เจริญ ที่นี้วัณวยหนอ ที่นี้ขัดข้องหนอ”** ทันทึ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะยสกุลบุตรว่า **“ดูก่อนยสะ “ที่นี้ไม่วัณวย ที่นี้ไม่ขัดข้อง”** มาเถิดยสะ นั่งลง เรา จักแสดงธรรมแก่เธอ ที่นั้นยสกุลบุตรว่าเรงบันเทิงใจว่าได้ยินว่า **“ที่นี้ไม่วัณวย ที่นี้ไม่ขัดข้อง”** ดังนี้ แล้ว ถอดรองเท้าทองเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

เมื่อยสกุลบุตรนั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดง “อนุปพพิกขา” คือ ทรงประกาศ (๑) ทานกขา (๒) สีลกขา (๓) สัคคกขา (๔) โทษแห่งกาม ความต่ำทรามแห่งกาม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และ (๕) อานิสงส์ในความออกจากกาม เมื่อพระองค์ทรงทราบที่ “ยสกุลบุตรมีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว” จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนา ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ “ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค” และเกิด “ดวงตาเห็นธรรม” ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน โดยที่ “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา” ได้เกิดแก่ยสกุลบุตร ณ ที่นั่งนั้นแล คุณผ้าที่สะอาดปราศจากมลทิน ควรได้รับน้ำย่อมเป็นอย่างดี ฉะนั้น

หมายเหตุ: “อนุปพพิกขา ๕” หมายถึง เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อฟอกอภัยของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้นๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟัง “อริยสัจจ์ ๔” ได้แก่ (๑) “ทานกขา” คือ พรณนาทาน (๒) “สีลกขา” พรณนาศีล (๓) “สัคคกขา” พรณนาสวรรค์ คือ ความสุขที่พึงพร้อมด้วย กาม (๔) “กามาทีนวกขา” พรณนาโทษของกาม และ (๕) “เนกขัมมมานิสังสกขา” พรณนาอานิสงส์แห่งการออกจากกาม

(๒) บิดาของยสกุลบุตรตามหา

[๒๗] ครั้นรุ่งเช้า มารดาของยสกุลบุตรขึ้นไปยังปราสาท ไม่เห็นยสกุลบุตร จึงเข้าไปหาเศรษฐีผู้คบคิด แล้วได้ถามว่า “ท่านคบคิดเจ้าข้า พ่อยสกุลบุตรของท่านหายไปไหน” ฝ่ายเศรษฐีผู้คบคิดส่งทูตจ้มาไปตามหาทั้ง ๔ ทิศแล้ว ส่วนตัวเองไปหาทางป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ได้พบรองเท้านางวางอยู่ ครั้นแล้วจึงตามไปสู่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นเศรษฐีผู้คบคิดมาแต่ไกล ครั้นแล้วทรงพระดำริว่า “ไฉนหนอ เราพึงบันดาลอิทธิบาทสังขารให้เศรษฐีผู้คบคิด นั่งอยู่ ณ ที่นี้ไม่เห็นยสกุลบุตรผู้่นั่งอยู่ ณ ที่นี้” แล้วทรงบันดาลอิทธิบาทสังขาร [การปรุงแต่งฤทธิ์ขึ้นทันใด-การบันดาลด้วยฤทธิ์] ดังพระพุทธดำริ ครั้งนั้น เศรษฐีผู้คบคิดได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ทูลถามว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นยสกุลบุตรบ้างไหม พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้ริพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนคบคิด ถ้าอย่างนั้น เขยหนึ่ง บางที่ท่านั่งอยู่ ณ ที่นี้ จะพึงได้เห็นยสกุลบุตรผู้่นั่งอยู่ ณ ที่นี้”

ครั้งนั้น เศรษฐีผู้คบคิดรำเริงบันเทิงใจว่า ได้ยินว่า “เรานั่งอยู่ ณ ที่นี้แหละจักเห็นยสกุลบุตรผู้่นั่งอยู่ ณ ที่นี้” จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เมื่อเศรษฐีผู้คบคิดนั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดง “อนุปพพิกขา” คือ ทรงประกาศ (๑) ทานกขา (๒) สีลกขา (๓) สัคคกขา (๔) โทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และ (๕) อานิสงส์ในความออกจากกาม เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบที่ เศรษฐีผู้คบคิด มีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนา ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ “ทุกข์-สมุทัย-

นิโรธ-มรรค-ดวงตาเห็นธรรม”ปราศจากธุลี ปราศจากมลทินว่า **“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา”** ได้เกิดแก่เศรษฐีผู้คบคิด ณ ที่นั่นนั่นแล คัจฉาที่สะอาดปราศจากมลทิน ควรได้รับน้ำข้อม ฉะนั้น

ครั้งเศรษฐีผู้คบคิด ได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากถ้อยคำ แสดงความสงสัย ถึงความเป็นผู้แก่แล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้ทูลคำนี้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า **“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ภายตของพระองค์ไพเราะนัก พระพุทธเจ้าข้า พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยายอย่างนี้ เปรียบเหมือนบุคลลหายของทีควัว เปิดของทีปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีจักหูจักเห็นรูปดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้านี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่า เป็นอุบายสกผู้มอชีวิตถึงสรณะจำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป”** ก็ **เศรษฐีผู้คบคิดนั้น ได้เป็นอุบายกล่าวอ้างพระรัตนตรัย เป็นคนแรกในโลก**

(๓) ยสกุณบุตรสำเร็จพระอรหัตต์

[๒๘] คราวเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรม แก่บิดา ของยสกุณบุตร จิตของยสกุณบุตร ผู้พิจารณาภูมิธรรมตามที่ตนได้เห็นแล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว ก็พ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระดำริว่า **“เมื่อแสดงธรรมแก่บิดาของยสกุณบุตรอยู่ จิตของยสกุณบุตร ผู้พิจารณาเห็นภูมิธรรมตามที่ตนได้เห็นแล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ยสกุณบุตร ไม่ควรจะกลับเป็นคฤหัสถ์ บริ โภคกาม เหมือนเป็นคฤหัสถ์ครั้งก่อน ถ้ากระไร เราพึงคลายอิทธากิสังขาร [แสดงฤทธิ์ปาฏิหาริย์พรางตัวปิดบังไว้ไม่ให้เห็น] นั้น ได้แล้ว”**

พระองค์ก็ได้ทรงคลายอิทธากิสังขารนั้น เศรษฐีผู้คบคิดได้เห็นยสกุณบุตรนั่งอยู่ ครั้นแล้ว ได้พูดกะยสกุณบุตรว่า **“พ่อยส มารดาของเจ้า โศกเศร้าคร่ำครวญถึง เจ้าจงให้ชีวิตแก่มารดาของเจ้าเถิด”** ครั้งนั้น ยสกุณบุตร ได้ขำเลื่อมดูพระผู้มีพระภาคเจ้าๆ ได้ตรัสแก่เศรษฐีผู้คบคิดว่า **“ดูก่อนคหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ยสกุณบุตร ได้เห็นธรรมด้วย ญาณทัสสนะ เพียง **เสขภูมิ** [ความเป็นพระอรหันต์] เหมือนท่าน เมื่อเธอพิจารณาภูมิธรรมตามที่ตนได้เห็นแล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว จิตพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ดูก่อนคหบดี ยสกุณบุตรควรหรือเพื่อจะกลับเป็นคฤหัสถ์บริ โภคกาม เหมือนเป็นคฤหัสถ์ครั้งก่อน”**

เศรษฐีผู้คบคิดกราบทูลว่า **“ข้อนั้น ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรับรองว่า **“ดูก่อนคหบดี ยสกุณบุตร ได้เห็นธรรมด้วย ญาณทัสสนะเพียงเสขภูมิเหมือนท่าน เมื่อเธอพิจารณาภูมิธรรมตามที่ตนได้เห็นแล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว จิตพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะ ไม่ถือมั่น ดูก่อนคหบดี ยสกุณบุตร ไม่ควรจะกลับเป็นคฤหัสถ์บริ โภคกามเหมือนเป็นคฤหัสถ์ครั้งก่อน”**

เศรษฐีผู้คบคิดกราบทูลว่า “การที่จิตของยสกุณบุตรพ้นจากอภิวะทั้งหลาย เพราะไม่ถ่อมมันนั เป็นลาภ
ของยสกุณบุตร ยสกุณบุตร ได้ดีแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้ามียสกุณบุตรเป็นปัจฉิมสมณะ จง
ทรงรับภัตตาหารของข้าพระพุทธเจ้า เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้เถิด” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ โดยคุณิภาพ
ครั้งเศรษฐีผู้คบคิดกราบการรับนิมนต์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วกลับไป

กาลเมื่อเศรษฐีผู้คบคิดกลับไปแล้ว ไม่นาน ยสกุณบุตร ได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “**พระพุทธเจ้าข้า
ขอข้าพระองค์พึงได้บรรพชาพึงได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า**”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “**เธอจงเป็นภิกษุมารเถิด**” แล้วได้ตรัสต่อไปว่า “**ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจง
ประพฤติพรหมจรรย์เถิด**” พระวาจาอันนั้นแล ได้เป็นอุปสมบทของท่านผู้มีอายุนั้น สมัยนั้น มีพระอรหันต์
เกิดขึ้นในโลก ๗ องค์ [ข้อสังเกต: ไม่มีคำปัจจัยพระอุปัชฌายะ มีแต่ความยินดีปราโมทย์ แม่อมุขยก็ยินดี
ตั้งแต่ต้นที่ออกบวชในกาลครั้งนี้]

ยสบรรพชา จบ -----

อุบาสิกาบาลี

อรรถกถาวรรคที่ ๗

อรรถกถาสูตรที่ ๑

(พระสูตรต้นคปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 83 -86 FILE 33)

๑. ประวัตินางสุชาดา เสนียธิดา

อุบาสิกาบาลี สูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ด้วยบทว่า “**ปฐุมํ สรณํ คจฺจนฺตินิ**” ท่านแสดงว่า ธิดาของเสนียะ ชื่อ “**สุชาดา**” เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้
ดำรงอยู่ในสภาก่อนคนอื่นทั้งหมด แม้นาง ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า “**ปทุมุตตระ**” บังเกิดในเรือนสกุล
กรุงหังสวดี ต่อมา นางพึงธรรมกถาของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสิกาผู้หนึ่งไว้ใน
ตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่า พวกอุบาสิกาผู้ถึงสภาก่อนอุบาสิกาทั้งปวง จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป
ปรารถนาตำแหน่งนั้น นางเวียนว่าอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป บังเกิดในครอบครัวของกุกุมพี ชื่อ
“**เสนียะ**” ณ ตำบลอรุเวลาเสนาณิกม ก่อนพระศาสดาของเราบังเกิด เจริญวัยแล้วได้ทำความปรารถนาไว้ ณ
ต้นไทรต้นหนึ่งว่า ถ้านางไปมีเหย้าเรือนกะคนที่เสมอๆ กัน ได้บุตรชายในท้องแรกจักทำพลีกรรมประจำปี
ความปรารถนาของนางก็สำเร็จ เมื่อพระมหาสัตว์ทรงทำทุกกริยาครบปีที่ ๖ ในวันวิสาขปุณณมี นางคิดว่า

จักทำพิธีกรรมแต่เช้าตรู่ จึงตื่นขึ้นเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรีแล้วใช้ให้เขารีดนมโค เหล่าลูกโคก็ไม่ไป ถือเอาแต่นมของเหล่าแม่โคนม พอเอาภาชนะใหม่ๆ เข้าไปรองใกล้นม หยาดน้ำมันก็ไหลโดยธรรมชาติของนม นางสุชาดาเห็นความอัศจรรย์นั้น ก็ถือเอาน้ำนมด้วยมือของตนเองใส่ภาชนะใหม่ เริ่มเคี้ยว เมื่อขำวมธุปายาสกำลังเคี้ยวอยู่พองใหญ่ๆ ก็ผุดขึ้นเวียนขวาไปรอบๆ หยาดมธุปายาสสักหยดหนึ่งก็ไม่กระเด็นออกข้างนอก ทำวมหาวพรหมกันฉัตร ทำวโลกบาลทั้ง ๔ ถือพระขรรค์ตั้งการรักษา ทำวสัถกะรวบรวมพินดีไฟ เหล่าเทวดานำไอชะโน ๔ ทวีปมาใส่ในขำวมธุปายาสนั้น [ไม่มีมารมาผจญ] ในวันนั้นนั่นเอง นางสุชาดาเห็นข้ออัศจรรย์เหล่านี้ จึงเรียก นางปุลณทาสี [คำว่า “**ทาสี**” คือ การถวายตัวรับใช้ฝ่ายเทพตลอดชีวิต เพราะแก่ตัวลง ไม่มีคนขอแต่งงานนำไปเลี้ยงดู ทุกวันนี้ยังมีให้เห็นในอินเดียตามศาสนสถานของฮินดู และกลายเป็นปัญหาสังคมอย่างหนึ่ง คือ การค้าประเวณี หรือ อีกนัยหนึ่ง คือ “**นางทาส**” ประจำตระกูล ก็ได้ แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ผิด “**อุพพิส**” ข้อ ๑๗. **เว้นจากการรับทาสีและทาส** หรือ **การค้ามนุษย์** อย่างเช่น อังกฤษเคยค้าทาสชาวแอฟริกาตะวันออกมาก่อน หรือในมลรัฐทางใต้สหรัฐอเมริกา ก่อนสงครามเหนือใต้ คือ **วันประกาศอิสรภาพ** –The Declaration of Independence (1776) ของทุกปี ไม่ยอมเป็นอาณานิคมของอังกฤษอีกต่อไป จนมาถึงทุกวันนี้ แต่ไม่ใช่ผู้เป็นช่างทาสีประจำตระกูล อย่างแน่นอน] มาสั่งว่า “แม่ปุลณะ วันนี้ เทวดาของเรานำเลื่อมใสเหลือเกิน ตลอดเวลาทำนี้ ข้ำไม่เคยเห็นความอัศจรรย์เห็นปานนี้เลย เจ้าจงรีบ ไปปฏิบัติเทวดาน” นางปุลณทาสี รับคำนางว่า “คิดละแม่เจ้า ขมิขมันรีบไปยัง โคนต้นไม้” ฝ่ายพระโพธิสัตว์รอเวลาแสวงหาอาหาร ก็เสด็จไปประทับนั่ง ณ โคนต้นไม้แต่เช้าตรู่

นางปุลณะเดินไปเพื่อจะปิดกวาดโคนต้นไม้ ก็มาบอกนางสุชาดาว่า “**เทวดาประทับนั่งอยู่โคนต้นไม้แล้ว**” นางสุชาดากล่าวว่า “**แม่มหาจำเริญ ถ้าเจ้าพูดจริง เจ้าก็ไม่ต้องเป็นทาสีละ แล้วประดับเครื่องประดับทุกอย่าง จัดขำวมธุปายาสอย่างคืดในภาคทองมีค่าแสนหนึ่ง เอาภาคทองอีกภาคหนึ่งปิดแล้วหุ้มห่อด้วยผ้าขาว ห้อยพวงของหอมพวงมาลัยไว้รอบๆ ยกขึ้นเดินไป พบพระมหานุรุช**” ก็เกิดปีติอย่างแรง ก็มัวตั้งแต่สถานที่ๆ พบ ปลงภาคลงจากศีรษะ เปิดออกแล้ววางขำวมธุปายาสพร้อมทั้งภาคไว้ในพระหัตถ์ของพระมหานุรุช ไหว้แล้วกล่าวว่า “**ขอมโนรชของท่านจงสำเร็จเหมือนมโนรชของดิฉันที่สำเร็จแล้วเถิด**” แล้วก็หลีกไป

พระโพธิสัตว์เสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงวางภาคทองไว้ริมฝั่ง ลงทรงสนานแล้วเสด็จขึ้น ทรงปั้นเป็นก้อนได้ ๔๕ ก้อน เสวยขำวมธุปายาสแล้ว ทรงลอยภาคทองลงในแม่น้ำ เสด็จขึ้นสู่โพธิมณฑลสถานตามลำดับ ทรงบรรลู่ **พระสัมพัญญุตญาณ** ประทับ ณ โพธิมณฑลสถานล่วงไป ๗ สัปดาห์ [เสวยวิมุตติสุข หลังตรัสรู้ถึง “**อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ**”] ทรงประกาศ “**พระธรรมจักร**” อันประเสริฐ ณ ป่าอิสิปตนมิตทายวัน ทรงเห็นอุปนิสัยของเด็ก ชื่อ “**ยสะ**” บุตรของนางสุชาดา จึงเสด็จไปประทับนั่ง ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง

หมายเหตุ: [คำว่า “พระธรรมจักร” หมายถึง ดวงตาเห็นธรรม – ด้วยปัญญาที่รู้เห็นตามเป็นจริง คือ “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีเหตุเป็นแดนเกิด สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับเป็นธรรมดา” ที่เรียกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” หมายถึง อาณาจักรธรรม คือ เทศนาแก่นแท้แรกปฐมเทศนา ที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ ในก่อนหน้านั้น ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ หลังจากวันตรัสรู้สองเดือน (๑) ว่าด้วย “มัชฌิมาปฏิปทา” คือ ทางสายกลางซึ่งเว้นที่สุด ๒ อย่าง และ (๒) ว่าด้วย “อริยสัจ ๔” ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ อันทำให้พระองค์สามารถปฏิญาณว่าได้ตรัสรู้ “อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” หมายถึง ญาณคือความตรัสรู้เองโดยชอบอันยอดเยี่ยม ท่านโกณฑัญญะ หัวหน้าคณะปัญจวัคคีย์ ฟังพระธรรมเทศนา นี้แล้วได้ “ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักร” และขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแรก เรียกว่า เป็น “ปฐมสาวก”]

วิจารณ์: ในประเด็นนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ที่ผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย ต้องเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแทงตลอด ในขั้นตอนการบรรลุ “สมณธรรม-อริยมรรค” ในพระธรรมวินัยนี้ คำว่า “อริยมรรค-อตุตถิมนุสสธรรม” หมายถึง ธรรมขุดยิ่งของมนุษย์ ธรรมของมนุษย์ผู้ขุดยิ่ง ธรรมล้ำมนุษย์ ได้แก่ ฌาน-วิโมกซ์-สมาบัติ-มรรคผล บางทีเรียกให้ง่ายว่า ธรรมวิเศษ บ้าง คุณวิเศษ หรือ คุณพิเศษ บ้าง ถ้าสมณะกล่าวอ้างในคุณวิเศษนี้โดยไม่เป็นจริง เป็น “การอวดอตุตถิมนุสสธรรม” ต้องอาบัติปาราชิก [ธรรมจักร-ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือ สำคัญผิดในธรรมว่าตนได้บรรลุคุณวิเศษเหล่านี้ เพราะมีจิตฟุ้งซ่าน เป็นอวิชชา มีปัญญาไม่เห็นธรรมโดยไตรลักษณ์อย่างแท้จริง] บุคคลนั้น ย่อมขาดจากความเป็นภิกษุสงฆ์หรือภิกษุณีสงฆ์ทันที ส่วนอุบาสกและอุบาสิกา ก็ไม่ควรกล่าวอ้างเช่นเดียวกัน เพราะเป็นการทุศีลในข้อความประพจน์ชั่วทางวาจาได้ คือ “วจิตฺตํ” รวมทั้ง “มโนจิตฺตํ” คือ ความประพจน์ชั่วใจ อันตรายมาก...! เพราะคุณวิเศษทั้งหลายนั้น เป็นเรื่องเฉพาะตน ให้พิจารณาตัดสินพจน์ที่ว่า “กลองที่ดังเอง คือ กลองจัญไร” ฉะนั้น การศึกษาพระธรรมคำสอนของพระตถาคตผู้มีพระภาคเจ้านั้น จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ส่วนสาวกภิกษุณีนั่น ท่านให้พิจารณาประกอบเป็นทางเลือกเสริมให้สำเร็จอีกทางหนึ่งว่าตรงจริตของตนหรือไม่ ฉะนั้น กรุณาอ่านต่อตามญัตติวาระที่ว่า: “ทีนี้ วุ่นวายหนอ ทีนี้ขัดข้องหนอ” [เพราะสุกจนใหม่ กามคุณสิ่งนั้น ไม่ใช่ทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทา]

แม้สกุลบุตรเห็นนางบำเรอนอนเปิดร่างในลำดับต่อจากครึ่งราตรี เกิดความสลัดใจพูดว่า “วุ่นวายหนอ ขัดข้องหนอ” แล้วออกจากนิเวศน์เดินไปยังสำนักพระศาสดานอกพระนคร ฟังธรรมเทศนาแล้วแทงตลอด อริยมรรค ๓ อริยผล ๓ ขณะนั้น [ปฏิเวธใน โสดาปัตติมรรค-โสดาปัตติผล ๑ สกทาคามิมรรค-สกทาคามิผล ๑ อนาคามิมรรค-อนาคามิผล ๑] บิดาของเขาเดินตามรอยเขาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามเรื่องของยสกุลบุตร พระศาสดาทรงปกปิดยสกุลบุตรไว้ทรงแสดงธรรม จบเทศนาเสร็จฐิติฤทธานุภาพก็ดำรงอยู่ใน “พระโสดาปัตติผล” ส่วนยสะบรรลุ “พระอรหันต์”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะเขาว่า “**จงเป็นภิกษุมารเกิด**” ทันใดนั้นนั่นเองเพศกฤหัสถ์ของเขาก็หายไป เขาได้เป็นผู้ทรงบาตรและจีวรสำเร็จด้วยฤทธิ์ แม้อบิดาของท่านก็นิมนต์พระศาสดา พระศาสดาทรงมีพระยสกุลบุตรเป็น “**ปัจฉาสมณะ**” [พระตามหลัง-พระผู้ติดตาม] ติดตามไปข้างหลัง เสด็จไปเรือนของเศรษฐีนั้น เสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว ก็ทรงแสดงธรรมโปรด จมเทศนา นางสุชาดามารดาและภริยาเก่าของพระยสะ ก็ดำรงอยู่ใน “**พระโสดาปัตติผล**” ในวันนั้น นางสุชาดากันหญิงสะใภ้ ก็ดำรงอยู่ใน “**เตวาจิกสรณะ**” คือ ถึงพระพุทเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ครบ ๓ เป็นสรณะ นี่เป็นความย่อในเรื่องนั้น ส่วน โดยพิสดาร เรื่องนี้มาแล้วในคัมภีร์ชั้นชก ภายหลังต่อมา พระศาสดาเมื่อทรงสถาปนาเหล่าอุบาสิกาวัวในตำแหน่งต่างๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาอุบาสิกานี้ไว้ในตำแหน่งเลดทักกะเป็น “**เลิศกว่าพวกอุบาสิกา ผู้ถึงสรณะ**” แล

จบ อรรถกถาสูตที่ ๑ -----

ยศวรรคที่ ๕๖

๕๕๑. อรรถกถาสเถราปทาน

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน เล่ม ๘ ภาค ๑ - หน้าที่ 420-427 FILE 72)

พึงทราบเรื่องราวในอปทานที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๕๖ ดังต่อไปนี้ :-

อปทานของท่านพระยสเถระ มีคำเริ่มต้นว่า “**มหาสมุทท์ โอคฤคฺขุ**” ดังนี้ แม้พระเถระรูปนี้ ก็ได้เคยบำเพ็ญกุศลมาแล้วในพระพุทเจ้าพระองค์ก่อนๆ ได้สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้เป็นอันมากในภพนั้นๆ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า “**สุเมธะ**” ท่านได้เป็นนาคราชผู้มีอานุภาพมาก ได้นำภิกษุสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประมุขไปยังภพของตนแล้ว ได้ถวายมหาทาน ได้ถวายไตรจีวรที่มีค่ามากให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครอง ได้ถวายคู่อ่างน้ำ และเครื่องสมณบริวารทั้งปวงอันมีค่ามากกะพระภิกษุรูปละคู่ ด้วยบุญกรรมอันนั้น เขาได้ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า “**สิทธัตถะ**” ได้เกิดเป็นบุตรเศรษฐี นำเอารัตนะ ๑ ประการบูชารอบต้นมหาโพธิ์ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า “**กัสสปะ**” ได้บวชแล้วในพระศาสนา ได้บำเพ็ญสมณธรรม

ด้วยความประพฤติดังนี้เขาจึงได้ท่องเที่ยวไปในเฉพาะแต่สุคติอย่างเดียว ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย เป็นบุตรของเศรษฐีผู้มีสมบัติมาก ในกรุงพาราณสี ได้บังเกิดในท้องของธิดาเศรษฐี ชื่อ **นางสุชาดา** ผู้ถวายข้าวปายาสผสมน้ำมันแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ว่าถึงชื่อ เขาชื่อว่า “**ยสะ**” เป็นผู้ละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง ยสะนั้นมีปราสาท ๓ หลัง คือ หลังหนึ่ง สำหรับอยู่ในฤดูหนาว หลังหนึ่งสำหรับอยู่ในฤดูร้อน หลังหนึ่งสำหรับอยู่ในฤดูฝน เขาอยู่ในปราสาทฤดูฝน ตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน มีนักดนตรีสตรีล้วนบำเรออยู่มิได้ลงมายังพื้นปราสาทชั้นล่างเลย เขาอยู่บนปราสาทประจำฤดูหนาวตลอด ๘ เดือน ปิดบานประตูหน้าต่างอย่างสนิท อยู่ประจำบนปราสาทนั้นนั้นแล เขาอยู่บนปราสาทประจำฤดูร้อน อันสมบูรณ์ด้วยบานประตู

และหน้าต่างมากมายอยู่ประจำบนปราสาทนั้นนั่นแล กิจการงานที่เกี่ยวกับการนั่ง เป็นต้น บนภาคพื้นไม่มี เพราะมือและเท้าของเขาละเอียดอ่อน เขาลาดพื้นให้เต็มไปด้วยพยุพูนและพยุงิ้ว เป็นต้น แล้ว จึงทำการงาน บนหมอนที่รองพื้นนั้น

เมื่อความเพียบพร้อมด้วยงามคุณทั้ง ๕ กำลังบำเรอขับกล่อมอยู่ ยศกุลบุตรนอนหลับก่อนเขา คล้ายเทวบุตร ผู้อยู่ในเทวโลกอย่างนั้นแล แม้เมื่อพวกบริวารชนนอนหลับ และประทีปน้ำมันยังลุกโพลงอยู่ตลอดราตรี ครั้นต่อมา ยศกุลบุตรตื่นก่อนเขาทั้งหมด ได้พบเห็นบริวารชนของตนนอนหลับไหล บางนางก็มีพิษอยู่ที่รักแร้ บางนางก็มีตะโพกอยู่ที่ข้างลำคอ บางนางก็มีเปิงมางอยู่ที่รักแร้ บางนางก็สยายผม บางพวกก็มี น้ำลายไหล บางพวกก็บ่นเพื่อละเมอ บางพวกก็นอนแบมือคล้ายซากศพในป่าช้า ครั้นได้มองเห็นแล้ว โทษ จึงได้ปรากฏชัดแก่ยศกุลบุตรนั้น จิตเบื่อหน่ายแล้วมีความดำรงมั่น

ลำดับนั้นแล ยศกุลบุตร จึงได้เปล่งอุทานว่า **“ผู้เจริญทั้งหลาย ที่นี้วุ่นวายหนอ ผู้เจริญทั้งหลาย ที่นี้ขัดข้องหนอ”** ลำดับนั้นแล ยศกุลบุตรจึงสวมรองเท้าทองคำ เข้าไปยังประตูนิเวศน์ พวกอมมนุษย์เปิดประตูแล้วด้วย คิดว่า **“ใครๆ อย่าทำอันตรายแก่ยศกุลบุตร เพื่อจะได้ออกจากเรือนบวช”** ดังนี้ ลำดับนั้นแล ยศกุลบุตรจึงเข้าไปยังประตูพระนคร พวกอมมนุษย์เปิดประตูแล้วด้วยคิดว่า **“ใครๆ อย่าทำอันตรายแก่ยศกุลบุตร เพื่อจะได้ ออกจากเรือนไปบวช”** ดังนี้ ลำดับนั้น ยศกุลบุตร จึงได้เข้าไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวันแล

ก็ในสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จลุกขึ้นในเวลาเช้ามีดเสด็จจงกรมในเวลาจงกรม พระผู้มีพระภาค เจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นยศกุลบุตรแต่ไกลเทียว ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว จึงเสด็จลงจากที่จงกรม ประทับนั่งบนบัลลังก์ดาวอาสน์ ลำดับนั้นแล ยศกุลบุตร ได้เปล่งอุทานในที่ไมไกลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า **“ผู้ เจริญทั้งหลาย ที่นี้วุ่นวายหนอ ผู้เจริญทั้งหลาย ที่นี้ขัดข้องหนอ”** ดังนี้

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสกะยศกุลบุตรนั้นว่า **“ยสะ ที่นี้แลไม่วุ่นวาย ที่นี้ไม่ขัดข้อง ยสะ เธอ จงมานั่งเถิด เราจักแสดงธรรมให้เธอฟัง”** ลำดับนั้นแล ยศกุลบุตร ดีใจว่า **“เราได้นั่งในที่นี้ไม่วุ่นวาย ที่นี้ไม่ขัดข้อง”** ดังนี้แล้ว ดีใจ ถอดรองเท้าทองคำออกแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว จงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็นั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแสดง **“อนุป พพิททา”** คือ (๑) ทานกถา (๒) สีลกถา (๓) สักกกถา (๔) โทษของกามทั้งหลาย ความต่ำช้าคือสังกิเลส แล้ว ทรงประกาศ (๕) **อานิสงส์ในเนกขัมมะ** แก่ยศกุลบุตรผู้นั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้วแล ในคราวที่พระผู้มี พระภาคเจ้า ได้ทรงทราบถึงยศกุลบุตรนั้นว่า **“มีจิตสมควร มีจิตอ่อนโยน มีจิตปราศจากนิวรณ์ มีจิตรำเริง มี จิตแจ่มใส”** จึงได้ทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงเอง อันได้แก่ **“ทุกข- สมุทัย-นิโรธ-และ-มรรค”** จิตอันปราศจากธุลี จิตอันปราศจากมลทิน คือ **“ธรรมจักขุ”** ได้เกิดขึ้นแก่ยศกุล บุตร ณ ที่นั้นนั้นนั่นเองว่า **“สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีเหตุเป็นแดนเกิด สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับเป็นธรรมดา”** เปรียบเหมือนผ้าอันบริสุทธิ์ สะอาดปราศจากจุดดำ ฟังควรรับน้ำย้อมที่ดีได้ทันที

ลำดับนั้นแล มารดาของยสกุณบุตรนั้น ไปยังปราสาท มองไม่เห็นยสกุณบุตร จึงเข้าไปหาท่านเศรษฐีคหบดี พอเข้าไปหาแล้วจึงกล่าวกะท่านเศรษฐีคหบดีนั้นว่า **“ท่านคหบดี ยสกุณบุตรของท่านไม่เห็นปรากฏ”** ลำดับนั้นแล ท่านเศรษฐีคหบดี จึงส่งพวกทนต์ม้าเร็วไปทั้ง ๔ ทิศแล้ว ตนเองก็เข้าไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ท่านเศรษฐีคหบดี ได้พบแต่ร่องเท้าทองคำถอดไว้ ครั้นเห็นแล้ว จึงได้ติดตามเข้าไป พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทอดพระเนตรเห็นเศรษฐีคหบดี ผู้มาแต่ที่ไกลทีเดียว ครั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงมีพระดำริว่า **“โหนหนอ เราพึงแสดงฤทธิ์ให้เศรษฐีคหบดีผู้นั่งอยู่แล้วในที่นี้มองไม่เห็นยสกุณบุตรผู้นั่งอยู่แล้วในที่นี้”** ดังนี้

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้แสดงฤทธิ์อย่างพระดำริแล้ว ลำดับนั้น เศรษฐีคหบดี จึงเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า **“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เห็นยสกุณบุตรบ้างไหม”** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **“ท่านคหบดี เชิญนั่งก่อน ท่านนั่งอยู่แล้วในที่นี้ ก็จึงได้เห็นยสกุณบุตรผู้นั่งอยู่แล้วในที่นี้”** ต่อมาเศรษฐีคหบดี คิดว่า นัยว่าเรานั่งอยู่แล้วในที่นี้เท่านั้น จักได้เห็นยสกุณบุตรผู้นั่งอยู่แล้วในที่นี้เป็นแน่ ดังนี้แล้ว จึงรำเรงดีใจ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่งแล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดง **“อนุปปพพิกลา”** คือ (๑) **ทานกถา** (๒) **ศีลกถา** (๓) **ลักคกถา** (๔) **โทษของกามทั้งหลาย ความต่ำช้าคือสังกิลส** แล้วทรงประกาศ (๕) **อานิสงส์ในเนกขัมมะ** แก่เศรษฐีคหบดีผู้นั่งอยู่แล้ว ณ ที่สมควรนั้นแล ท่านเศรษฐีคหบดี เป็นผู้มีความเชื่อในคำสั่งสอนของพระศาสดา โดยมีต้องอาศัยผู้อื่นเป็นปัจจัย ได้กราบทูลกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า **“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระดำรัสที่น่ายินดียิ่งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระดำรัสที่น่ายินดียิ่งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือจุดไฟให้สว่างไสวในที่มืด ด้วยคิดว่ารูปทั้งหลาย ย่อมปรากฏแก่คนนัยน์ตาดี ดังนี้ฉันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ฉันนั้นเช่นกัน ทรงแสดงประกาศธรรมโดยอนกปริยายแล้วแล ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมเจ้า และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพระองค์ขอถึงสรณะจนตลอดชีวิต”** ท่านเศรษฐีนั้น **ได้เป็นอุบาสก** [ผู้กล่าวถึงสรณะ ๓] **คนแรกในโลก** แล

ลำดับนั้นแล เมื่อพระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่บิดาของยสกุณบุตร ยสกุณบุตรได้พิจารณาถึงภูมิธรรมตามที่คนเห็นแล้ว ตามที่ตนทราบแล้ว จิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่น ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงมีพระดำริว่า **“เมื่อเราแสดงธรรมแก่บิดาของยสกุณบุตร ยสกุณบุตรก็พิจารณาถึงภูมิธรรมตามที่ตนเห็นแล้ว ตามที่ตนทราบแล้ว จิตหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่น ยสกุณบุตรไม่สมควรเวียนมา เพื่อความเป็นคนเลว เพื่อบริโภคกามคุณ เหมือนคนครองเรือนในกาลก่อน ถ้ากระไรเราพึงระงับบิณฑบาตสังฆารนั้นเสีย”**

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ทรงระงับอิทธาภิสังขารนั้นเสีย ท่านเศรษฐีอุทเทยได้เห็นแล้วซึ่งยสกุลบุตรผู้นั่งอยู่แล้วแล ครั้นได้เห็นแล้วจึงได้กล่าวกะยสกุลบุตรนั้นว่า “พ่อยสะเอ๋ย...! มารดาของเจ้า กำลังได้ประสบความเศร้าโศกปริเทวนาการมาก เจ้าจงให้ชีวิตแก่มารดาเถิด” ลำดับนั้นแล ยสกุลบุตรได้เลดูพระผู้มีพระภาคเจ้า

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านเศรษฐีอุทเทยนั้นว่า “ท่านอุทเทย ท่านจะสำคัญยสกุลบุตรนั้นอย่างไร ธรรมที่ยสกุลบุตร ได้เห็นแล้ว ได้ทราบแล้ว ด้วยเสกขญาณ ด้วยเสกขทัตสนะ เหมือนกับท่าน เมื่อยสกุลบุตรนั้น พิจารณาถึงภูมิธรรมตามที่ตนเห็นแล้ว ตามที่ตนทราบแล้ว จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่นเขาเป็นผู้สมควรเพื่อจะเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว เพื่อบริโภคกามคุณเหมือนคนครองเรือนในกาลก่อนอย่างนั้นหรือ” ท่านเศรษฐีกราบทูลว่า “มิใช่ออย่างนั้น พระเจ้าข้า”

พระศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนอุทเทย ธรรมที่ยสกุลบุตร ได้เห็นแล้ว ได้ทราบแล้วด้วยเสกขญาณ ด้วยเสกขทัตสนะ เหมือนกับท่านแต่เมื่อยสกุลบุตรนั้น ได้พิจารณาถึงภูมิธรรมตามที่ตนเห็นแล้ว ตามที่ตนทราบแล้ว จิตก็หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่น ท่านอุทเทย ยสกุลบุตรแล เป็นผู้ไม่สมควรเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว เพื่อบริโภคกามคุณ เหมือนกับคนครองเรือน ในกาลก่อนเลย”

ท่านเศรษฐีอุทเทย ได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญเป็นลาภของยสกุลบุตรแล้วหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ยสกุลบุตร ได้ดีแล้วหนอ จิตของยสกุลบุตรหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงรับนิมนต์สวयภักตอาหาร ในวันพรุ่งนี้ โดยมียสกุลบุตรเป็นปัจฉาสมณะเถิด” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงรับนิมนต์โดยคุษณิภาพแล้ว

ลำดับนั้นแลท่านเศรษฐีอุทเทย ทราบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุกขึ้นจากที่นั่งถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป ลำดับนั้นแล ยสกุลบุตร เมื่อเศรษฐีอุทเทยหลีกไปไม่นาน ก็ได้กราบทูลกะพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “จงเป็นภิกษุมารเถิด” แล้วได้ตรัสว่า “ธรรมเรากล่าวไว้ดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” พระวาจาอันนั้นแลได้เป็นอุปสมบทของท่านผู้มีอายุนั้น ก็ครั้นท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว เกิดความโสมนัสใจ เมื่อจะประกาศเรื่องราวที่ตนได้เคยประพฤติมาแล้วในกาลก่อน จึงกล่าวคำเริ่มต้นว่า “มหาสมุทฺโห โอคฺคยฺห” ดังนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “**สมุทฺห**” มีความหมายว่า ชื่อว่า “**สมุทร**” เพราะอันบุคคลพึงแสดงซึ่งด้วยดี ด้วย
แหวนตรา อีกความหมายหนึ่งชื่อว่า “**สมุทร**” เพราะผุดขึ้น กระเพื่อม ชำระด้วยดี คือทำเสียงครื้นครื้น ย่อม
เคลื่อนไหวเป็นลูกคลื่น สมุทฺรนั้นด้วย ใหญ่ด้วย ชื่อว่า “**มหาสมุทร**” ซึ่งมหาสมุทรนั้น บทว่า “**โอคฺคยฺห**”
ความว่า จมลงแล้ว เข้าไปภายในคือเข้าไปภายในมหาสมุทรนั้น ก็คำว่า “**โอคฺคยฺห**” ความว่า ไหลท่วมเข้าไป
ในภายในคือไหลเข้าไปภายในมหาสมุทรนั้น บทนั้นพึงทราบว่าเป็นทศยวิภคติ ลงในอรรถแห่งกฏฐิติวิภคติ
บทว่า “**ภวนํ เม สุมานิตํ**” ความว่า ชื่อว่า “**ภวนะ**” เพราะเป็นที่มิ ที่เกิด ที่อยู่อาศัย คือ เป็นที่เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วย
อิริยาบถ ๔ ในที่อยู่ นั้น วิมานนั้นเป็นของเรา ปราสาทนั้นคือนครที่เราสร้างไว้แล้วเป็นอย่างดีด้วยเรือนยอดมี
ปราการ ๕ แห่ง หมายความว่า สร้างเป็นอย่างดีด้วยกำลังของตน

บทว่า “**สฺนุติมิตา โปกฺขรณิ**” ความว่า ชื่อว่า “**โปกฺขรณิ**” เพราะเป็นสระใหญ่ดี ถึง ไป เป็นไป สร้างไว้แล้วโดย
ครุ่เดียว อธิบายว่า เพราะสร้างให้มีพร้อมด้วย ปลา เต่า ดอกไม้ ทราย ทาลง และ น้ำหวาน เป็นต้น บทว่า “**จกฺ**
กฺวาณูปกฺกฺชิตา” เชื่อมความว่า สระ โปกฺขรณินั้นมีนจากพราก ไก่ป่า และ หงส์ เป็นต้น ร้องกึกก้องบันลือ
เสียง เบื้องหน้าต่อแต่นี้ไป การพรรณนาถึง แม่น้ำ ป่า สัตว์ปักษินิคสองเท้าและสี่เท้า การได้พบเห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระนามว่า “**สฺเมธะ**” และการนิมนต์แล้ว ถวายทานตามลำดับแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า
“**สฺเมธะ**” ทุกประเด็นบัณฑิตพอจะกำหนดได้โดยง่ายทีเดียว

ในบทว่า “**โลกาหุติปฏิคฺคหํ**” นี้ มีความหมายว่า เครื่องบูชาและสักการะในโลก เรียกว่า “**โลกาหุติ**” พระผู้มี
พระภาคเจ้าย่อมทรงรับเครื่องบูชาและสักการะของ “**ชาวโลก**” คือ **กามโลก-รูปโลก-อรุปลโลก** เพราะเหตุนี้
จึงรวมเรียกว่า “**โลกาหุติปฏิคฺคหํ**” อธิบายว่า ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า “**สฺเมธะ**”

เรื่องราวเกี่ยวกับการประทานพยากรณ์ และการบรรลุพระอรหัตผลที่เหลือ บัณฑิตพอจะกำหนดรู้ได้โดยง่าย
ทีเดียว

จบ อรรถกถาสถาปนทาน -----

ด้วยเหตุนี้ จึงแนะนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมพิจารณาให้เห็นธรรมในเรื่อง “อนุปพพิกขา” ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ (๑) ทานกถา (๒) สีลกถา (๓) สัคคกถา (๔) โทษของกามทั้งหลาย ความต่ำช้าคือสังกิลส แล้วทรงประกาศ (๕) อานิสงส์ในเนกขัมมะ โดยเฉพาะ (๑) “โทษในกามฉันทะ” คือ ธรรมไม่อุปการะแก่สมาธิ ทำให้จิตเศร้าหมองรับคุณธรรมได้ยาก กับ (๒) “อานิสงส์ในเนกขัมมะ” คือ ธรรมอุปการะแก่สมาธิ ทำให้จิตใจผุดผ่อง เป็นสมาธิปราศจากนิวรณ์ได้ ซึ่งธรรมทั้ง ๒ นั้น ต่างก็เป็น “อกุศลธรรม” กับ “กุศลธรรม” ต่อกันและกัน ก่อนที่จะได้ “ดวงตาเห็นธรรม” เพราะเกิดปัญญาเห็นธรรมตามเป็นจริงใน “พระธรรมจักร” คือ เห็นธรรมในหมวด “อภัยกถาธรรม” เพิ่มเข้ามาอีก อันเป็นการรู้เห็นระดับจิตในภูมิทั้ง ๔ หรือ “ธรรมทั้งปวง” หมายถึง ชั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อภัยกถาธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรูปาวจรธรรม-โลกุตตรธรรม ตามลำดับ ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักธรรม (๑) “มัชฌิมาปฏิทา” และ (๒) “อริยสัจ ๔” อย่างไร จากนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมก็ควรพิจารณาถึง (๑) **ศีลที่บริสุทธ์** [อธิศีลสิกขา] ด้วยข้อประพุดิปฏิบัติด้วย ได้แก่ สัมมาวาจา-วจีสัจจ ๔ สัมมากัมมันตะ-กายสัจจ ๓ สัมมาอาชีวะ-ประกอบอาชีพสัจจ กล่าวโดยย่อ เว้นการทำชั่ว ๑ ทำความดีให้ถึงพร้อม ๑ (๒) **จิตที่บริสุทธ์** [อธิจิตตสิกขา] ด้วยข้อประพุดิปฏิบัติด้วย ได้แก่ สัมมาวายามะ-สัมมัปปธาน ๔ สัมมาสติ-สติปฏิฐาน ๔ สัมมาสมาธิ-รูปฌาน ๔ กล่าวโดยย่อ ทำจิตของตนให้สะอาดบริสุทธ์ เป็นสมาธิ ปราศจากนิวรณ์ นั่นคือ ให้มีความถึงพร้อมด้วย “ปัญญาในสมาธิ” และ (๓) **ปัญญาที่บริสุทธ์** [อธิปัญญาสิกขา] ด้วยข้อประพุดิปฏิบัติด้วย ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ-หลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ ๔-ปฏิจกสมุปปาท ๑๒-ไตรลักษณ์ นั่นคือ ไตรสิกขา สัมมาสังกัปปะ-กุศลวิตก ๓ กล่าวโดยย่อ ให้มีความถึงพร้อมด้วย “ปัญญาในวิปัสสนา” [วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ] นั่นคือ “อริยมรรคมีองค์ ๘” นั่นเอง อนึ่ง ข้อที่พึงทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งเป็นสำคัญ คือ พระพุทธโอวาท ข้อ ๓ คือ ทำจิตให้สะอาดบริสุทธ์ เป็นสมาธิ ปราศจากนิวรณ์ ในคำว่า “นิวรณ์” นั้น มีองค์ประกอบด้วยอกุศลธรรมอย่างไร [ปัจจนิกธรรม] และมีธรรมตรงกันข้ามอย่างไร [สมณธรรม-สมธรรม] มีลำดับกระบวนการคิด ๔ ขั้นตอน ดังรายละเอียดในภาพประกอบข้างล่างนี้

(๑) ให้พิจารณาภาษิตของพระตถาคตผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระดำริว่า “เมื่อแสดงธรรมแก่บิดาของยสกุลบุตรอยู่ จิตของยสกุลบุตร ผู้พิจารณาเห็นภูมิธรรมตามที่ตนได้เห็นแล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ยสกุลบุตรไม่ควรจะกลับเป็นคฤหัสถ์ บริ โภคกาม เหมือนเป็นคฤหัสถ์ครั้งก่อน ถ้ากระไร เราพึงคลายอิทธาภิสังขาร [แสดงฤทธิ์ปาฏิหาริย์พรางตัวปิดบังไว้ไม่ให้เห็น] นั้น ได้แล้ว” (พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม ๔ ภาค ๑ - หน้าที่ 65 FILE 06)

(๒) ให้พิจารณาเปรียบเทียบและเทียบเคียงระหว่าง ข้อความว่า (๑) “ผู้พิจารณาเห็นภูมิธรรมตามที่ตนได้ เห็นแล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว พ้นแล้วจากอภิสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถ่อมมัน” กับ คำว่า (๒) “จิตประภัสสร” ดังนี้

จิตประภัสสร		
อวิชชา	ฉาน [วิชชา ๓]-ญาณ [อภิปัญญา ๖]	
อโยนิโสมนสิการ	โยนิโสมนสิการ	
กรรมไม่อุปการะแก่สมาธิ ๘	กรรมอุปการะแก่สมาธิ ๘	
อกุศลธรรมทั้งปวง	กุศลธรรมทั้งปวง	
ปัจจนิกกรรม	สมณธรรม-สมชรรณ	
	ปัญญาในสมาธิ [สติ]	ปัญญาในวิปัสสนา [สัมปชัญญะ]
	รูปฉาน ๔	มหาวิปัสสนา ๑๘
	อรุณฉาน ๔	อริยมรรค ๔

ภาพประกอบ ๑: นิเวศน์แห่งปัจจนิกกรรมกับสมณธรรมและสมชรรณ

(๓) ให้พิจารณาศึกษาค้นคว้าใน คำว่า “สมชรรณ” ดังนี้

[๗๒๕] คำว่า “สมชรรณ” [ธรรมสงบ] ความว่า:

ฝ่ายสมถพละ [ปัญญาในสมาธิ]

[๑] ในอันดับ ข้อ ๑-๗ คือ ญาณในธรรมอุปการะแก่สมาธิ ๘

- (๑) เพราะท่านละ “กามฉันทะ” ได้แล้ว “เนกขัมมะ” จึงเป็น “สมณธรรม”
- (๒) เพราะท่านละ “พยาบาท” ได้แล้ว “อัพยาบาท” จึงเป็นสมชรรณ
- (๓) เมื่อท่านละ “ถีนมิททะ” ได้แล้ว “อาโลกสัจญญา” จึงเป็นสมชรรณ
- (๔) เพราะท่านละ “อุทธัจจะ” ได้แล้ว “อวิกเขปะ” จึงเป็นสมชรรณ
- (๕) เพราะท่านละ “วิจิกิจฉา” ได้แล้ว “ธรรมวัตถาน” จึงเป็นสมชรรณ
- (๖) เพราะท่านละ “อวิชชา” ได้แล้ว “ฉาน” [ญาณ] จึงเป็นสมชรรณ
- (๗) เพราะท่านละ “อโรติ” ได้แล้ว “ปราโมทย์” จึงเป็นสมชรรณ

[๒] ในอันดับ ข้อ ๘-๑๑ คือ รูปฌาน ๔

- (๘) เพราะท่านละ “นิวรณ์” ได้แล้ว **“ปฐมฌาน”** [วิตก-วิจารณ์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๙) เพราะท่านละ “วิตก-วิจารณ์” ได้แล้ว **“ทุติยฌาน”** [ปีติ-สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๑๐) เพราะท่านละ “ปีติ” ได้แล้ว **“ตติยฌาน”** [สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๑๑) เพราะท่านละ “สุข” ได้แล้ว **“จตุตถฌาน”** [อุเบกขา-เอกัคคตา = จิตประภัสสร] จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ

[๓] ในอันดับ ข้อ ๑๒-๑๕ คือ อรูปฌาน ๔

- (๑๒) เพราะท่านละ “รูปสัญญา-ปฏิสมสัญญา-นันทตสัญญา” ได้แล้ว **“อากาสนัญญาตสมวัตติ”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๑๓) เพราะท่านละ “อากาสนัญญาตสัญญา” ได้แล้ว **“วิญญาตัญญาตสมวัตติ”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๑๔) เพราะท่านละ “วิญญาตัญญาตสัญญา” ได้แล้ว **“อากิญจัญญาตสมวัตติ”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๑๕) เพราะท่านละ “อากิญจัญญาตสัญญา” ได้แล้ว **“เนวตัญญาตัญญาตสมวัตติ”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ

ฝ่ายวิปัสสนาผละ [ปัญญาในวิปัสสนา]

[๔] ในอันดับ ข้อ ๑๖-๓๓ คือ มหาวิปัสสนา ๑๘

- (๑๖) เพราะท่านละ “นิจสัญญา” ได้แล้ว **“อนิจจานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๑๗) เพราะท่านละ “สุขสัญญา” ได้แล้ว **“ทุกขานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๑๘) เพราะท่านละ “อตตสัญญา” ได้แล้ว **“อนัตตานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๑๙) เพราะท่านละ “นันทสัญญา” [ความเพิลิดเพลิน] ได้แล้ว **“นิพพิทานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๒๐) เพราะท่านละ “ราคสัญญา” ได้แล้ว **“วิราคานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๒๑) เพราะท่านละ “สมุทตสัญญา” ได้แล้ว **“นิโรธานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๒๒) เพราะท่านละ “อาทานสัญญา” [ความสำคัญโดยความถ่อม] ได้แล้ว **“ปฏินิสัคคานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๒๓) เพราะท่านละ “ฉนสัญญา” [สำคัญว่าเป็นก่อน] ได้แล้ว **“ขยานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๒๔) เพราะท่านละ “อายุหนา” [การประมวลมา] ได้แล้ว **“วยานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๒๕) เพราะท่านละ “ฐวสัญญา” [สำคัญว่ายั่งยืน] ได้แล้ว **“วิปริณามานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๒๖) เพราะท่านละ “นิमितตสัญญา” ได้แล้ว **“อนิมิตตานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๒๗) เพราะท่านละ “ปณิธิสัญญา” [การตั้งมั่นแห่งกิเลส] ได้แล้ว **“อัปปณิหิตานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ
- (๒๘) เพราะท่านละ “อกนิเวส” [ยึดมั่น-อิตตานิเวส] ได้แล้ว **“สุญญตานุปัสสนา”** จึงเป็นสมุทธานุสราวุธ

(๒๙) เพราะท่านละ “สาราทานาภินิเวส” [ยึดมั่นด้วยยึดถือว่าเป็นสาระ] ได้แล้ว “**อธิปัญญาธรรม**
วิปัสสนา” จึงเป็นสมธรรมชาติ [การเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง]

(๓๐) เพราะท่านละ “สัมโมหาภินิเวส” [ยึดมั่นด้วยความลุ่มหลง] ได้แล้ว “**ยถาภูตญาณทัสนะ**” จึงเป็น
สมธรรมชาติ

(๓๑) เพราะท่านละ “อาลยาภินิเวส” [ยึดมั่นในอาลัย] ได้แล้ว “**อาทีนวานุปัสสนา**” จึงเป็นสมธรรมชาติ

(๓๒) เพราะท่านละ “อปปปฏิสังขา” [ไม่พิจารณา] ได้แล้ว “**ปฏิสังขานุปัสสนา**” จึงเป็นสมธรรมชาติ

(๓๓) เพราะท่านละ “สังโยคาภินิเวส” [ยึดมั่นในการประกอบกิเลส] ได้แล้ว “**วิวิฏฐานุปัสสนา**” จึง
เป็นสมธรรมชาติ

[๕] ในอันดับ ข้อ ๑๒-๑๕ คือ อริยมรรค ๔

(๓๔) เพราะท่านละ “กิเลสอันตั้งอยู่ในฐานเดียวกับทิวฏฐิ” ได้แล้ว “**โสดาปัตติมรรค**” จึงเป็นสมธรรมชาติ

(๓๕) เพราะท่านละ “กิเลสอย่างหยาบ” ได้แล้ว “**สกทาคามีมรรค**” จึงเป็นสมธรรมชาติ

(๓๖) เพราะท่านละ “กิเลสอย่างละเอียด” ได้แล้ว “**อนาคามีมรรค**” จึงเป็นสมธรรมชาติ

(๓๗) เพราะท่านละ “กิเลสทั้งปวง” ได้เด็ดขาดแล้ว “**อรหัตตมรรค**” จึงเป็นสมธรรมชาติ

(พระสูตรต้นคปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค เล่ม ๗ ภาค ๒ - หน้าที่ 802 FILE 69)

(๔) หาข้อสรุปเชิงทฤษฎีตามอรรถะแห่ง “**โลกธรรม-โลกิยธรรม-สังขตธรรม-อุปาทินนธรรม**” ตามลำดับ
โดยพิจารณาให้เห็นการเกิดขึ้นแห่งธรรมทั้งหลาย [ปัจจนิกธรรม] เหล่านี้ และการดับลงแห่งธรรม
ทั้งหลาย [ปัจจนิกธรรม] เหล่านี้ คือ “**ความสงบปัจจนิกธรรมทั้งหลาย**” ข้อพึงสังเกต อีกประการหนึ่ง
คือ ในการพิจารณาธรรมทั้งหลาย หรือ “**มนสิการกรรมฐาน**” นั้น ข้อมหมายถึง “**การเจริญภาวนา**
กรรมฐาน: สมถะกับวิปัสสนา” นั่นคือ การนั่งสมาธิ หรือ การทำจิตให้สงบจากนิวรณ์ทั้งหลาย อัน
ประกอบด้วยกลุ่มปัญญา ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) “**จินตามยปัญญา-สุตมยปัญญา**” [โยนิโสมนสิการ-ปร
โตโมสะ] เพื่อให้เกิด (๒) “**ภาวนามยปัญญา**” [โยนิโสมนสิการ-ปฏิจัสมุปปบาท ๑๒-นามรูปปริคคห
ญาณ-ธัมมัญญิตติญาณ-จุตูปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ] ที่เป็นสัมปยุตตธรรมตลอดขั้นตอนในการ
วิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่หมายถึง “**วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ**” คือ ปัญญาหยั่งรู้ตามความเป็นจริง ได้แก่
ขั้นที่ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรี ๒๒-อริยสัจ ๔-ปฏิจัสมุปปบาท-และ-ปฏิจัสมุปปบันนธรรม
ทั้งหลาย นั่นคือ อัทธา ๑-สังขเป ๔-สนธิ ๓-วิญญะ ๓-อาการ ๒๑-มูล ๒ และ กฏแห่งกรรม-กฏกรรม
ของสัตว์ [กัมมัสสกตา] ถ้าไม่เกิดปัญญาเหล่านี้ เรียกว่า “**กรรมฐานล้ม**” [The Collapse of Mental
Development] แปลว่า “**พินับนั่งสมาธิ**” เพราะฉะนั้น คำว่า “**โลก-โลกิยะ**” จึงหมายถึง “**วิญญะ ๓-**
ไตรวิญญ์” ในการปฏิบัติธรรมต้องการความเหนือโลก [โลกุตตระ] จึงหมายถึง “**วิวิญญะ**” นั่นเอง

ดังนั้น ในการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องการใช้ปัญญาและการค้นคว้าศึกษาวิจัยในธรรมทั้งหลาย ผู้ที่ไม่ชอบเรียนหนังสือ จึงถือเป็นบุคคลที่จะบรรลุ “โลกุตตรธรรม” ได้ยากพอสมควร แต่ไม่ได้หมายความว่า พวกที่เรียนสูงและเรียนเก่ง จะเป็นผู้ตรัสรู้ธรรมได้เพียงฝ่ายเดียว เพราะมันไม่ได้หมายถึง แค่เพียงเขาวินิจฉัยปัญญาฝ่ายเดียว ยังตั้งประกอบด้วยฝ่ายอารมณ์ความรู้สึกอีกด้วย คือ จะต้องสามารถควบคุมพัฒนาทั้งอารมณ์กับปัญญาให้ได้จริง [เจ โทวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ] ไม่ใช่เพียงข้างใดข้างหนึ่งเท่านั้น และนอกจากนี้ ยังรวมถึง “ไหวพริบปฏิภาณ” [ความคิดริเริ่ม-ความคิดสร้างสรรค์-ความประยุกต์ดัดแปลง] นั่นคือ ความฉลาดในการคิดอย่างถูกวิธี มีอุบายวิธีที่แนบคายในใจอยู่เสมอ ไม่ว่าจะอยู่ในสมาธิภาวนาหรือนอกสมาธิภาวนาก็ตาม เช่น (๑) **มีความรอบรู้ในเหตุแห่งความเจริญ** [อายุ โภคผล = ความฉลาดในความเจริญ-รอบรู้ทางเจริญ และเหตุของความเจริญ] (๒) **มีความรอบรู้ในเหตุแห่งความเสื่อม** [อุปาย โภคผล = ความฉลาดในความเสื่อม-รอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม] และ (๓) **มีความรอบรู้ในแนวทางเลือกในการแก้ไขปัญหาต่างๆ นั้นได้จริง** [อุปาย โภคผล = ความฉลาดในอุบาย-รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ] ปัจจัยที่เหลือ คือ “โอกาส” ที่จะได้ใช้ปัญญาทั้งหลายอย่างประสพเหมาะและได้เหตุผลลัพท์ตามเป็นจริง คือ เห็นความอัสภรย์แห่งปาฏิหาริย์ตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คำว่า “โอกาส” [Opportunity or Chance] คือ จังหวะที่บุคคลนั้นต้องแสวงหาให้เหมาะสมกับ “พฤติกรรม” [Behavior = กรรม ๓] และ “ความคิดเห็น” [ทิฐฐิสัมปทา-สัมมาทิฐฐิ-สัมมาสังกัปปะ] อันเป็นทั้งปรัชญาและทฤษฎีตามหลักธรรมทั้งหลายในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น ในการบรรลุถึงอริยมรรคนั้น ย่อมหมายถึง **ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์แห่งสิ่งอันให้สำเร็จความปรารถนา-ผลสำเร็จที่ให้สมความปรารถนา** ที่เรียกว่า “สมบัติ ๓” ดังนี้

ภูมิ ๔	สมบัติ ๓	
(๑) กามาวจรภูมิ	(๑) มนุษยสมบัติ	สมบัติในมนุษย์-สมบัติชั้นมนุษย์
(๒) รูปาวจรภูมิ- (๓) อรูปาวจรภูมิ	(๒) เทวสมบัติ	สมบัติในสวรรค์-สวรรค์สมบัติ-ทิพยสมบัติ
(๔) โลกุตตรภูมิ	(๓) นิพพานสมบัติ	สมบัติคือพระนิพพาน

ภาพประกอบ ๒: การเปรียบเทียบภูมิ ๔ กับ สมบัติ ๓ อันเนื่องจากการปฏิบัติอริยมรรค

นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมพึงคำนึงถึง หลักธรรมที่สนับสนุนให้ดำเนินวิถีให้ถูกธรรมในอีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ (๑) “ภัพพาธรรม ๖” [การต่อ ยอดธรรมให้ใหญ่ยิ่งขึ้น] และ (๒) “นาถกรณธรรม ๑๐” [การถึงตนเอง] ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยธรรมเพิ่มเติม นั้น เป็นสิ่งที่มองข้ามความสำคัญไม่ได้เด็ดขาด จะกลายเป็นความประมาทในธรรม กลายเป็นการไม่พัฒนาปัญญาในตนเอง เพราะธรรมชาติของจิตใจและปัญญานั้น มีเรื่องให้ศึกษาไม่สิ้นสุด ฉะนั้น การมนสิการกรรมฐานอย่างสืบเนื่องอยู่เนืองๆ จึงเป็นกิจที่สำคัญ ดังนี้

“ภัพพาธรรม ๖” หมายถึง **ธรรมอันทำให้เป็นผู้ควรที่จะบรรลुकุศลธรรมที่ยังไม่บรรลุและทำกุศลธรรมที่บรรลุแล้วให้เจริญเพิ่มพูน—คุณสมบัติที่ทำให้เป็นผู้ควร เหมาะ สามารถ หรือ พร้อมที่จะได้จะถึงสิ่งดีงามที่ยังไม่ได้ไม่ถึง และทำสิ่งดีงามที่ได้ที่ถึงแล้วให้เจริญเพิ่มพูน ได้แก่**

- (๑) “**อายุโกศล**” คือ ฉลาดในหลักความเจริญ รู้เข้าใจกระบวนการเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดความเจริญเพิ่มพูน
- (๒) “**อุปายโกศล**” คือ ฉลาดในหลักความเสื่อม รู้เข้าใจกระบวนการเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดความสูญเสียเสื่อม
- (๓) “**อุบายโกศล**” คือ ฉลาดในอุบาย รู้เข้าใจชำนาญในวิธีการที่จะแก้ไขจัดทำดำเนินการให้สำเร็จลุล่วง
- (๔) “**ฉันทสัมปทา**” คือ สร้างฉันทะที่จะบรรลुकุศลธรรมที่ยังมิได้บรรลุ
- (๕) “**อนุรักษนาปธาน-อินทรีย์สังวร**” คือ ระวังรักษากุศลธรรมที่ได้ลุถึงแล้ว
- (๖) “**ชาคาริยานุโยค**” คือ ทำให้สำเร็จลุล่วงจุดหมายด้วยการกระทำต่อเนื่องไม่ยังหยุดหรือขาดตอน

“นาถกรณธรรม ๑๐” หมายถึง **ธรรมอันกระทำที่พึง—ธรรมสร้างที่พึง—คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้** นั่นคือ “**ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน**” [อัตตนาถะ = อัตตहितสมบัติ (ข้อ ๑ ในพุทธคุณ ๒) –ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน] หรือ เรียกอีกอย่างว่า “**พหุการธรรม-ธรรมมีอุปการะมาก**” เพราะเป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญคุณความดีทั้งหลาย ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวาง ไพบูลย์ได้แก่

- (๑) “**ศีล**” คือ ความประพฤติดีงามสุจริต รักษาระเบียบวินัย มีอาชีพะบริสุทธิ์
- (๒) “**พหุสตฺย**” คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง
- (๓) “**กल्याณมิตฺตตา**” คือ ความมีกัลยาณมิตร การคบคนดี ได้ที่ปรึกษา และผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี
- (๔) “**โสตจสุตฺตา**” คือ ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย รับฟังเหตุผล
- (๕) “**กิจฺจกรณียสุ ทกุขตา**” คือ ความเอาใจใส่ช่วยขวนขวาย ในกิจใหญ่่น้อยทุกอย่าง ของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำสำเร็จเรียบร้อย
- (๖) “**ธมฺมกามตา**” คือ ความเป็นผู้ใคร่ธรรม นั่นคือ รักธรรม ใฝ่ความรู้ ใฝ่ความจริง รู้จักพูดรู้จักรับฟัง ทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาสนทนา ชอบศึกษา ยินดีปรีดาในหลักธรรมหลักวินัยที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไป
- (๗) “**วิริยารมฺภ**” คือ ความขยันหมั่นเพียร นั่นคือ เพียรละความชั่ว ประกอบความดี มีใจแกล้วกล้า บากบั่นก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ
- (๘) “**สฺนฺตฺย**” คือ ความสันโดษ นั่นคือ ยินดี มีความสุขความพอใจด้วยปัจจัยสี่ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรมของตน
- (๙) “**สติ**” คือ ความมีสติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการทำคำที่พูดไว้ได้ เป็นอยู่อย่าง ไม่ประมาท
- (๑๐) “**ปญฺญา**” คือ ความมีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล [สัมปชัญญะ] รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้น การหมั่นเพียรในการพิจารณาธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นภายในจิตใจตนนั้น จึงเป็นหน้าที่สำคัญที่จะละเลยไม่ได้ เพราะร่างกายของตนเองเป็นที่ประสมแห่งธรรมทั้งปวง ที่เรียกว่า “**ธรรมกาย**” ด้วย **การเจริญสติปัฏฐาน ๔** โดยให้พิจารณาถึงสัมปยุตตธรรมกับ (๑) ไตรสิกขา (๒) อริยมรรคมีองค์ ๘ (๓) กรรม ๓ และ (๔) สังขาร ๓ [ขั้น ๕-อนุปาทินนธรรม = ธรรมที่ถูกยึดด้วยตัณหาและทิฏฐิ] ได้แก่

- (๑) “**กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” = **ศีล**-รูป ๒๘-กายกรรม-วจีกรรม [สัมมาวาจา-สัมมากรรมันตะ-สัมมาอาชีวะ] นั่นคือ กายสังขาร (ลมหายใจเสนาสนะ-ลมหายใจปราณีต) วจีสังขาร [วิตก-วิจารณ์]
- (๒) “**เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” = **สมาธิ**-เจตสิก ๕๒-มโนกรรม [สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ] นั่นคือ จิตตสังขาร [เวทนา]
- (๓) “**จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” = **สมาธิ**-จิต ๘๕ [ฌาน ๔]-มโนกรรม [สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ] นั่นคือ จิตตสังขาร [สัญญา]
- (๔) “**ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” = **ปัญญา**-ญาณในวิปัสสนา-มโนกรรม [สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ] นั่นคือ จิตตสังขาร [เวทนา-สัญญา]

กล่าวโดยสรุป “**สติปัฏฐาน ๔**” ที่สัมปยุตต์ด้วย “**สัมมัปปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรีย์ ๕-พลัง ๕-โพชฌงค์ ๗-อริยมรรคมีองค์ ๘**” [โพธิปักขิยธรรม ๓๗] คือ สมาธิที่กลายเป็น “**ญาณทัสสนะ-ปัญญาในสมาธิ**” [วิชา ๓-วิชา ๘-อภิปัญญา ๖] นอกจากนี้ ยังรวมทั้ง “**สัมปยุตตธรรม**” กับธรรมเหลือทั้งปวง คือ “**อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘**” ทั้งหมดนั้น ย่อมกลายเป็น “**ญาณในวิปัสสนา-ปัญญาในวิปัสสนา**” ฉะนั้น ภาวะจิตหรืออาการลักษณะจิต [กองเจตสิก] ที่มีความถึงพร้อมด้วย (๑) **ปัญญาในสมาธิ** กับ (๒) **ปัญญาในวิปัสสนา** นั้นย่อมมีคุณสมบัติแห่งสมณะและอธิบดีแห่งวิปัสสนา ที่ถือปฏิบัติถูกต้องตามพระสัจจสุตตันตคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า “**สมณะและวิปัสสนามีอาการ ๑๘**” ซึ่งจะประกอบด้วย “**กรรม ๓**” ได้แก่ (๑) ธรรมสมาธิ ๕ (๒) องค์ฌาน ๖ (๓) วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ นั่นคือ ฝ่ายสมณะ ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องได้ถึง “**จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔**” และฝ่ายวิปัสสนา ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องได้ถึง “**ญาณ ๒**” ในพื้นฐานเบื้องต้น ดังนี้

- (๑) “**นามรูปปริจเจทญาณ**” (ข้อ ๑ ในญาณ ๑๖) [นามรูปปริคคหญาณ-สังขารปริจเจทญาณ] หมายถึง ญาณกำหนดจำแนกรูปร่างและรูป ซึ่งตรงกับความรู้แจ้งในฝ่ายสมาธิ ที่เรียกว่า “**ปุพเพนิวาสานุสติญาณ**” (ข้อ ๑ ในวิชา๓) หมายถึง ปัญญาระลึกชาติได้ อันจัดเป็นขั้นกำหนดรู้ทุกข์สังข์
- (๒) “**ปัจจุยปริคคหญาณ**” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖) [กัณฑาวิตรณญาณ-ธัมมัญญูติญาณ-ยถาภูตญาณ-สัมมาทัสสนะ] หมายถึง ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป ซึ่งตรงกับความรู้แจ้งในฝ่ายสมาธิ ที่เรียกว่า “**จตุปปาทญาณ-ทิพพจักขุญาณ**” (ข้อ ๒ ในวิชา๓) หมายถึง ปรินิพพานยังรู้จิตและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม อันจัดเป็นขั้นกำหนดรู้สมุทัยสังข์

อีกนัยหนึ่ง ผู้ปฏิบัติธรรมจะสังเกตได้ว่า “สมณะกับวิปัสสนา” นั้น ต้องมีผละกำลังทาง “จิตสมาธิ” [เจโตวิมุตติ] และ “ปัญญาญาณ” [ปัญญาวิมุตติ] ที่เท่าเทียมกันในการบรรลุอุচ্ฌิมธรรมทั้งหลาย อย่างเช่น เมื่อใดสมาธิในขั้นจตุตถฌาน บุคคลนั้น ย่อมบรรลุได้ (๑) “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ” คู่กับ “นามรูปปริจเฉทญาณ” และ (๒) “จตุปปาทญาณ-ทิพพจักขุญาณ” คู่กับ “ปัจฉยปริคคหญาณ” ตามลำดับ ขึ้นอยู่ว่าจะมีทักษะในการจัดการองค์ความรู้ดังกล่าวนี้ ได้อย่างไร นั่นเอง หลังจากนั้น อาการลักษณะของจิต [กองเจตสิก] ก็จะเกิดการกลั่นตัวย่อความนึกคิดและสมาธิประกอบด้วยปัญญา เป็น “สมณะและวิปัสสนามีอาการ ๑๘” แต่ถ้าควบคุมได้ไม่ดี ย่อมเกิดจิตฟุ้งซ่าน [อุทฺธัจจะ] ก็สำคัญผิดในธรรมนี้กว่าตนได้บรรลุธรรมวิเศษหมดแล้ว ที่เรียกว่า “ธรรมมุขัจ-ธัมมุขัจจะ” เพราะกำลังสมาธิยังไม่ดีพอ และ กำลังวิปัสสนายังอ่อนอยู่ [ตรุณวิปัสสนา] คือ กำลังอยู่ระหว่างญาณทั้ง ๔ ได้แก่ “สังขารปริจเฉทญาณ-กังขาวิตรณญาณ-สัมมสนญาณ-มคคามัคคญาณ” (ข้อ ๑-๔ ในญาณ ๑๖-โสฬสญาณ) ก็ให้สำคัญว่า “สมณธรรม” [ธรรมระงับกามฉันทะหรือเบญจกามคุณ] และ “สมธรรม” [ธรรมสงบ] เหล่านี้ เป็นเพียงเครื่องมือหรือกลไกที่จะช่วยให้สำเร็จในกิจแห่งสมาธิภาวนาเท่านั้น ไม่ควรไปยึดมั่นด้วยอวิชชา ดังนี้

“สมณะและวิปัสนามีอาการ ๑๘”

- (๑) “เนกขัมมะ” [สมณธรรม] คือ ความปลอดจากความโลก
- (๒) “อัพยาบาท” คือ ความไม่คิดร้าย
- (๓) “อาโลกสัญญา” คือ ความกำหนดหมายสว่างด้วยปัญญา
- (๔) “อวิกเขปะ” คือ ความไม่หวั่นไหว
- (๕) “ธรรมวัตถาน” คือ การกำหนดธรรม
- (๖) “ญาณ” คือ ความรู้ที่คมชัด [ฌาน-สงบวิเวก ย่อมละอวิชชาได้ เช่นกัน]
- (๗) “ปราโมทย์” คือ ความชื่นบานใจ-ความร่าเริงสดใส
- (๘) “กุศลธรรมทั้งปวง” [รูปฌาน ๔-อรุปฌาน ๔-อริยมรรค ๔] คือ ภาวะที่เจริญรุ่งเรือง
- (๙) “ปีติ” คือ ความอึ้งใจ-ความปลื้มใจ
- (๑๐) “ปัสสทธิ” คือ ความสงบเย็นกายใจ-ความผ่อนคลายรื่นสบาย
- (๑๑) “สุข” คือ ความสุขจำขึ้นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง
- (๑๒) “สมาธิ” [เอกัคคตา] คือ ความสงบอยู่ตัวมั่นสนิทของจิตใจ ไม่มีสิ่งรบกวนเร้าระคาย
- (๑๓) “โอภาส” คือ แสงสว่างไปทั่วทั้ง ๔ ทิศ อัน โขติช่วงและไฟบุญ
- (๑๔) “อิโมกข์” คือ ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสอย่างยิ่ง
- (๑๕) “ปีคาคหะ” คือ ความเพียรที่พอดี
- (๑๖) “อุปฏฐาน” คือ สติแก่กล้า-สติชัด
- (๑๗) “อุเบกขา” คือ ความมีจิตเป็นกลาง
- (๑๘) “นิกัณติ” คือ ความพอใจ-ติดใจ

นอกจากนี้ ภาวะจิตในขณะนั้นยังต้องสหระคด้วยองค์ธรรมย่อยทั้งหลายใน “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” [อภิญาเทสิตรธรรม] หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้-ธรรมที่เกี่ยวพันแก่อริยมรรค ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ (สติสัมปชัญญะ) -สัมมัปฺปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทริย ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมีองค์ ๘ แต่ถ้า นับตัวสภาวะธรรมแท้ๆ ตัดจำนวนที่ซ้ำออกไป มี ๑๔ คือ สติ-วิริยะ-นันทะ-จิตตะ-ปัญญา-สัทธา-สมาธิ-ปีติ-ปัสสัทธา-อุเบกขา-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ ดังนี้

- (๑) สติ-ความระลึกได้
- (๒) วิริยะ- ความพอใจ
- (๓) นันทะ-ความเพียร
- (๔) จิตตะ-ความคิดมุ่งไป
- (๕) ปัญญา-ความรู้ทั่วชัด
- (๖) สัทธา-ความเชื่อ
- (๗) สมาธิ-ความตั้งจิตมั่นแน่วแน่
- (๘) ปีติ- ความอิ่มใจและดื่มด่ำในใจ
- (๙) ปัสสัทธา-ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ
- (๑๐) อุเบกขา-ความเป็นกลางในอารมณ์
- (๑๑) สัมมาสังกัปปะ-คำริชอบ
- (๑๒) สัมมาวาจา-เจรจาชอบ
- (๑๓) สัมมากัมมันตะ-กระทำชอบ
- (๑๔) สัมมาอาชีวะ-เลี้ยงชีพชอบ

ข้อพึงระวัง: ตามนัยแห่งความตรัสรู้ คือ “สัมโพธิ” นั้น จะเกิดขึ้นพร้อมกันกับ “อริยมรรค ๘” [มรรคสมาธิ-มัคคญาณ] และ “อริยผล ๔” [ผลสมาธิ-ผลญาณ] ที่คั่นด้วยปัญญาในการตัดอาสวะขาด อย่างรู้แจ้งแทงตลอด เพราะความบริสุทธิ์แห่งสมาธิอันเป็นเหตุไม่พึงชาน ที่เรียกว่า “อานันตริกสมาธิญาณ” แล้วจะต้องสัมปยุตต์ด้วย “ปัจจเวกขณะญาณ-ปัจจเวกขณะวิถิ ๑๕ ประการ” [ญาณทัสสนะอันมีปริวิภูมฺ ๓ มีอาการ ๑๒] แล้วตามด้วย “อาสวัภยญาณ-อาสวัภยขณะมีอาการ ๖๔” หลักจากนั้น จึงเป็นขั้นตอนการเข้าถึง “สัจสภาวะแห่งนิพพาน” คือ “นิพพาน ๒” [สุอุปาทิเสสนิพพาน-อนุอุปาทิเสสนิพพาน] ซึ่งจะเป็นอันดับสุดท้ายใน “กระบวนการวิวัฒน์ทางปัญญาแห่งมวลมนุษยชาติ” นั้น ย่อมหมายถึง “ความเป็นพุทธะ” ให้ผู้ปฏิบัติธรรมพิจารณาทบทวนหลักธรรม “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” [อภิญาเทสิตรธรรม] ในรายละเอียดอีกครั้ง ดังนี้

“โพธิปักขิยธรรม ๓๗” [อภิญาเทสิตธรรม] หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมที่เกี่ยวพันแก่อริยมรรค หรือ “เอกายนมรรค” หมายถึง ทางอันเอก คือ ข้อปฏิบัติอันประเสริฐที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความบริสุทธิ์หมดจด หมดความทุกข์ และบรรลุนิพพาน ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔-สัมมัปปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรีย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมงคล ๘ ดังนี้

(๑) “สติปัฏฐาน ๔” หมายถึง ที่ตั้งของสติ-การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน ซึ่งทำให้ลู่ถึง “อนัตตานุปัสสนาญาณ” [ขลาปธาน] นั่นคือ ปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ ในความหมายรวมๆ ฉะนั้น การเจริญธรรม “มหาสติปัฏฐาน ๔” นี้ เป็นด่านแรกแห่งการปฏิบัติธรรม ที่เรียกว่า “อริยมรรค” ได้แก่

(๑) “กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา โดยจำแนกวิธีปฏิบัติไว้หลายอย่าง นั่นคือ

(๑) “อานาปานสติ” กำหนดลักษณะลมหายใจเข้าออก “อัสสาสะ-ปัสสาสะ” ควรใช้เจริญฉณานในขั้นแรก (๒) “อิริยาบถ” กำหนดรู้ทันอิริยาบถ (๓) “สัมปชัญญะ” สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง (๔) “ปฏิกูลมนสิการ” พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ (๕) “ธาตุมนสิการ” พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ และ (๖) “นิวาสีวิถีกา” พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ อันแปลกกันไปใน ๕ ระยะเวลา ให้เห็นคติธรรมคาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น

(๒) “เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดเวทนาอันเป็น สุขก็ดี-ทุกข์ก็ดี-เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส [มีเครื่องต่อ-วัตถุ] และเป็นนิรามิส [เป็นอิสระ] ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

(๓) “จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ-ไม่มีราคะ-มีโทสะ-ไม่มีโทสะ-มีโมหะ-ไม่มีโมหะ-เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว-ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

(๔) “ขัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นีวรณ ๕-ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-โพชฌงค์ ๗-อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

- (๒) “สัมมุปปธาน ๔-ปธาน ๔” หมายถึง ความเพียร-ความเพียรชอบ ความเพียรใหญ่ ได้แก่
- (๑) “สังวรปธาน” คือ เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น นั่นคือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น [ให้พิจารณาถึง “อินทริยสังวร” กับ “สติสังวร”]
  - (๒) “ปหานปธาน” คือ เพียรละหรือเพียรกำจัด นั่นคือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
  - (๓) “ภาวนापธาน” คือ เพียรเจริญ-เพียรก่อให้เกิด นั่นคือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น
  - (๔) “อนุรักษนาปธาน” คือ เพียรรักษา นั่นคือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไปบุญล้น [ให้พิจารณาถึง “อารักขกัมมัญฐาน” เพื่อความไม่ประมาท]
- (๓) “อิทธิบาท ๔” หมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ-คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ซึ่งต้องเป็นองค์ประกอบภายในคน ที่เรียกว่า “พลังความคิด-ขวัญกำลังใจ-แรงกดดันจิตใจ” ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จ ความเป็นเลิศ ความถึงพร้อมสมบูรณ์ในทุกด้าน ได้แก่
- (๑) “ฉันทะ” คือ ความพอใจ นั่นคือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป = “พอใจ-ศรัทธาเลื่อมใส”
  - (๒) “วิริยะ” คือ ความเพียร นั่นคือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง = “ขยัน-อดทน-บากบั่น”
  - (๓) “จิตตะ” คือ ความคิดมุ่งไป นั่นคือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ = “มุ่งมั่น”
  - (๔) “วิมังสา” คือ ความไตร่ตรอง-ทอดลอง นั่นคือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อสงสัยย่อมนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น = “คิด-วิเคราะห์-แยกแยะ-หาผล-ปรับปรุงแก้ไข”
- (๔) “อินทริย ๕” หมายถึง ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ซึ่งธรรมที่ตรงกันข้ามแต่ละอย่าง จะเข้าครอบงำไม่ได้ ได้แก่
- (๑) “สัทธา-สัทธินทริย” คือ ความเชื่อ ย่อมระงับปิดกั้นความรู้ศรัทธา-อสังขะ
  - (๒) “วิริยะ-วิริยินทริย” คือ ความเพียร ย่อมระงับปิดกั้นความเกียจคร้าน-โกธสังขะ
  - (๓) “สติ-สติทริย” คือ ความระลึกได้ ย่อมระงับปิดกั้นความประมาท-ปมาทะ
  - (๔) “สมาธิ-สมาธินทริย” คือ ความตั้งจิตมั่น ย่อมระงับปิดกั้นความฟุ้งซ่าน-อุทธัจจะ
  - (๕) “ปัญญา-ปัญญินทริย” คือ ความรู้ทั่วชัด ย่อมระงับปิดกั้นความหลงลืมสติ-โมหะ หรือ “อสัมปชัญญะ” คือ ความไม่รู้ไม่เห็น ชัดข้องเพราะ อวิชชา-ความหลง-อกุศลมูล หรือ “มูฐฐัจจะ” คือ การอยู่อย่างขาดสติ-ไม่มีสติ-ระลึกตามไปไม่ได้-ระลึกย้อนไปก็ไม่ได้-นึกไม่ออก-จำไม่ได้-พันเพื่อน-หลงลืม-หลงเลื่อน-หลงไหลไป-หลงพร้อม คือ “สมุโมหวิหังโร” แปลว่า “อยู่ด้วยความหลง” [ตั้งมั่นไม่มัวพัน]

(๕) “**พละ ๕**” หมายถึง **ธรรมที่เป็นกำลัง** [ขวัญพลังใจ-แรงบันดาลใจ-จิตที่ตั้งมั่น เลื่อมใส ศรัทธา = อธิโมกข์] **ให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง** ซึ่ง**ธรรมที่ตรงกันข้ามแต่ละอย่าง จะเข้าครอบงำไม่ได้** [ดูปฏิบัติกรรมเช่นเดียวกับ อินทรีย์ ๕] ได้แก่

- (๑) “**สัทธา-สัทธาพละ**” คือ **ความเชื่อ** นั่นคือ เลื่อมใส ศรัทธา เชื่อมมั่นในอริยมรรค ระวัง-**อสังข**
- (๒) “**วิริยะ-วิริยพละ**” คือ **ความเพียร** นั่นคือ เพียรชอบในการละชั่วทำดี ระวัง-**โกสัชชะ**
- (๓) “**สติ-สติพละ**” คือ **ความระลึกได้** นั่นคือ ไม่หลงลืม เลื่อนลอย ระวัง-**ปมาทะ**
- (๔) “**สมาธิ-สมาธิพละ**” คือ **ความตั้งจิตมั่น** นั่นคือ ไม่ฟุ้งซ่านตัดสาย ระวัง-**อุทธัจจะ**
- (๕) “**ปัญญา-ปัญญาพละ**” คือ **ความรู้ทั่วชัด** นั่นคือ โยนิโสมนสิการ ฉลาดคิดถูกวิธี ระวัง-**โมหะ**

(๖) “**โพชฌงค์ ๗**” หมายถึง **ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้-องค์ธรรมตรัสรู้** ได้แก่

- (๑) “**สติ**” คือ **ความระลึกได้-สำนึกพร้อมอยู่-ใจอยู่กับกิจ-จิตอยู่กับเรื่อง** ย่อมทำให้เกิด “**อุปฺภูฐาน**” นั่นคือ สติชัด ประกอบด้วย “**สัมปชัญญะ ๔**”
- (๒) “**ฉัมมวิจยะ**” คือ **ความเพียรธรรม-ความสอดส่องสืบค้นธรรม-สามารถจำแนกแจกธรรมได้** ทำให้เกิด “**ญาณ**” นั่นคือ ความรู้ที่คมชัด
- (๓) “**วิริยะ**” คือ **ความเพียรบากบั่นเพื่อทำดีละชั่ว** ทำให้เกิด “**ปัดคาหะ**” นั่นคือ ความเพียรที่พอดี ที่ตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ คือ “**ชาคริยานุโยค**” หรือ หมั่นประกอบกุศลธรรม คือ “**กุสลดัมมานุ โยค**”
- (๔) “**ปีติ**” คือ **ความอิมใจ ความค้ำค้ำในใจ** ทำให้เกิด “**อธิโมกข์**” นั่นคือ ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสท่วมล้นอย่างยิ่ง
- (๕) “**ปัสสัทธิ**” คือ **ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ-ความอิมใจปลาบปลื้ม** ทำให้เกิด “**สุข**” (ปราโมทย์) นั่นคือ ความสุขนำชื่นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง
- (๖) “**สมาธิ**” คือ **ความมีใจตั้งมั่น-จิตสงบแน่วแน่ในอารมณ์เดียว-ไม่ฟุ้งซ่าน** ทำให้เกิด “**จตุตถฌาน-อัปปนาสมาธิ**” นั่นคือ สมาธิที่แน่วแน่ หรือ “**เอกกคตา**” คือ ความมีอารมณ์เป็นอันเดียวตามระดับชั้นฌานทั้ง ๔ จนเป็นสมาธิในวิปัสสนา
- (๗) “**อุเบกขา**” คือ **ความมีใจเป็นกลางที่ลงตัวสนิทเพราะเห็นตามเป็นจริง** ทำให้เกิด “**ตัตตรมัชฌัตตตา-ตัตตรมัชฌัตตอุเบกขา**” นั่นคือ ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ ที่ผ่านเข้ามาภาวะที่จิตและเจตสิกตั้งอยู่ในความเป็นกลาง

(๗) “มรรคมืองค์ ๘” หมายถึง “ทางมืองค์แปดประการ อันประเสริฐ” เปรียบเทียบกับ “จริยา ๘” คือ ความประพฤติ ได้แก่

- (๑) “สัมมาทิฐิ” คือ เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้หรือสัญใจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือ เห็นปฏิจสมุปบาท = ทัสสนจริยา – การเห็นแจ้ง
- (๒) “สัมมาสังกัปปะ” คือ ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปป์ อพยาบาทสังกัปป์ อวิหิงสาสังกัปป์ = อภิโรปนจริยา – มีกระบวนทัศน์
- (๓) “สัมมาวาจา” คือ เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจริต ๔ = ปรัคคหจริยา – ตำรวมวาจา
- (๔) “สัมมากัมมันตะ” คือ กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจริต ๓ = สมุฏฐานจริยา – สร้างสรรค์
- (๕) “สัมมาอาชีวะ” คือ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ประกอบสัมมาชีพ = โวทานจริยา – ความบริสุทธิ์
- (๖) “สัมมาวายามะ” คือ พยายามชอบ ได้แก่ สัมมัปปธาน ๔ = ปัคคหจริยา – หมั่นพากเพียร
- (๗) “สัมมาสติ” คือ ระลึกรชอบ ได้แก่ สติปฏิฐาน ๔ = อุปฏิฐานจริยา – สติชัดแก่กล้า
- (๘) “สัมมาสมาธิ” คือ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔ = อวิกเขปจริยา – จิตสงบตั้งมั่นสนิท

หลังจากนั้น ก็จะก้าวหน้าในวิปัสสนาที่สูงขึ้น พร้อมด้วยสมาธิที่แก่กล้า [สติสัมปชัญญะ] ไปพร้อม “ปัญญาญาณ” ในแต่ละขั้น นั่นคือ “วิปัสสนาญาณ ๘” [วิปัสสนาญาณ ๑๐: สัมมสนญาณ-อุทยัพพญาณ-ภังคญาณ-ภยญาณ-อาทีนวญาณ-นิพพิทาญาณ-มูญิจตุกัมยตาญาณ-ปฏิสังขญาณ-สังขารุเปกขญาณ-อนุโลมญาณ ในขั้นนี้เรียกว่า “พลวิปัสสนา” คือ วิปัสสนาที่มีกำลังแข็งแกร่ง ได้แก่ ญาณ ๔: ภยตูปัญฐานญาณ-อาทีนวญาณ-มูญิจตุกัมยตาญาณ-สังขารุเปกขญาณ ให้ระวังชื่อของญาณอาจเรียกได้หลายชื่อ หรือ ให้เข้มข้นยิ่งขึ้น ก็คือ “มหาวิปัสสนา ๑๘” ใน ๗ ข้อแรก เรียกว่า “อนุปัสสนา ๗” ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา-นิพพิทานุปัสสนา-วิราคานุปัสสนา-นิโรธานุปัสสนา-ปฏินิสัคคานุปัสสนา-ขยานุปัสสนา-วยานุปัสสนา-วิปริณามานุปัสสนา-อนิมิตตานุปัสสนา-อัปป์นิหิตานุปัสสนา-สุญญตานุปัสสนา-อริปัญญาธรรมวิปัสสนา-ยถากุตญาณทัสนะ-อาทีนวานุปัสสนา-ปฏิสังขานุปัสสนา-วิวัฏฐานุปัสสนา ตามลำดับ ก่อนเข้าถึง “อริยมรรค ๔-มรรคญาณ” (ข้อ ๑๔ ในญาณ ๑๖-โสฬสญาณ) ได้แก่ โสคาปัตติมรรค-สกทาคามิมรรค-อนาคามิมรรค-อรหัตตมรรค] เพราะฉะนั้น ความเข้าใจที่ถูกต้องอันเป็น “สัมมาทิฐิ” [ปราศจากอวิชชาและปราศจากนิรวณ] และเกิดดำริที่ถูกต้องในการปฏิบัติธรรม “สัมมาสังกัปปะ” จึงเป็นการเริ่มต้นในการปฏิบัติธรรมด้วยปัญญา ดำเนินด้วยปัญญา และ นำไปสู่ปัญญา ตามนัยของหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา” และ “อริยมรรค-อริยสังฆธรรมทั้ง ๔” [อริยมรรค ๔-อริยสังข์ ๔-อริยมรรคมืองค์ ๘] กล่าวโดยสรุป ขั้นตอนพิจารณา “โลกธรรม” หรือ “โลกียธรรม” นั้น ให้พิจารณาด้วย “สมณธรรม” และ “สมณธรรม-ธรรม ๓๗ ประการ” เพื่อก้าวสู่ความเป็น “อริยบุคคล ๔” ได้แก่ โสคาบัน-สกทาคามี-อนาคามี-อรหันต์ ตามลำดับ ส่วนธรรมขั้นสูง ชื่อว่า “โลกุตตรธรรม ๘” นั้น จะประกอบด้วย “อริยมรรค ๔-อริยผล ๔-ปัจจบเวกขณญาณ (ข้อ ๑๖ ในญาณ ๑๖-โสฬสญาณ) –ปัจจบเวกขณะมี ๑๘ ประการ-ญาณทัสนะ

อันมีปริวัฏฏ์ ๓] – *อาสาฬหะมีอาการ ๖๔* – *อาสาฬหญาณ* [สัมโพธิะ–ความตรัสรู้] – *นิพพาน ๑* [นิพพาน ๒: *สอุปาทิเสสนิพพาน* (สอุปาทิเสสนุคคละ–พระเสขะ)–*อนุอุปาทิเสสนิพพาน* (อนุอุปาทิเสสนุคคละ–พระอเสขะ–ชีวิตสมสีสิบุคคล)] ตามลำดับ [หมายเหตุ: ดูรายละเอียดและบททวนใน บทความที่ ๑๑๘ ประจำปี ๒๕๕๘ “*สัตตญาณบริสุทธิแห่งสังขจิตินิพพาน*”] องค์ความรู้ดังกล่าวนี้ เป็นนิมิตแห่งความปีติยินดีปราโมทย์ในทุกขณะจิต จะเป็นสมาธิหรือวิปัสสนา ก็อยู่ในภูมิแห่งจิตเช่นนี้ตลอดไป คือ ผ่องแผ้วสคลิทธิบริสุทธิแห่งโฆทานธรรม สะอาดสงบสว่างแห่งสมณธรรมและสมชรรรม เป็นสมาธิปราศจากนิเวรณ เป็นปัญญาญาณปราศจากอวิชชาแห่งกิเลสสี่สะ จนละชีวิตินทรีย์แห่งปวัตตสี่สะในกาลสุดท้ายแห่งชีวิต ที่เรียกว่า “*อนุอุปาทิเสสนิพพาน–การดับขันธปรินิพพาน*” เหล่านี้ทั้งหลาย คือ ความคิดอะไรทั้งปวงก็อยู่ในพุทธะ ด้วยประการฉะนี้.

